

XVI. YÜZYILDA AMASYA ŞEHİRİ

Osmanlı şehirlerinin özellikle XV ve XVI. asırlardaki idari, iktisadi ve sosyal yapılarını ortaya çıkarmak açısından tahrir defterleri en önemli arşiv vesikalarıdır. Nitekim son yıllarda temeli bu defterlere dayanmak suretiyle Anadolu; şehirleri tek tek ele alınmakta, idari, iktisadi ve sosyal yönleriyle etraflıca incelenmektedir. Öyle görülüyor ki bu nevi çalışmaların tamamlanması ile XV ve XVI. asırlarda Anadolu'nun vaziyeti bütün yönleriyle mufassal bir eserde değerlendirilerek ilim aleminin istifadesine sunulabilecektir. Şimdiye kadar yapılan bu nevi çalışmalara Mardin, Bayburt, Kemah, Erzurum, Kütahya, Manisa, Harput, Tokat, Ayıntab, Trazon, Kayseri, Samsun, Divriği ve Tarsus'u misal olarak verebiliriz.

Biz bu makalede Amasya şehrinin kısa bir tarihçesini verdikten sonra tapu-tahrir defterlerine dayanmak suretiyle XVI. asırdaki demografik yapısını, dini ve sosyal müesseselerini ve iktisadi durumunu ortaya çıkarmaya çalışacağız. Amasya'nın XVI. asra ait iki tahrirden birincisinin mufassal defteri elde mevcut değildir. Ancak bu tahririn neticeleri 926/1520 tarihli Karaman-Rum vilayetleri icmal defterinde kayıtlıdır. İstanbul Başbakanlık Arşivi'ndeki bu defter 387 numara ile kayıtlıdır.

Amasya'nın elde mevcut ikinci tahriri ise 1576 tarihlidir. Ankara Kuyud-ı Kadime Arşivi'ndeki bu defter 26 numara ile kayıtlı olup mufassaldır. Böylece XVI. asrın ilk yarısı ile son yarısının neticelerini ihtiva etmesi bakımından iki tahrir defteri, şehrin idari, iktisadi ve sosyal yönünü aydınlatmada büyük kolaylık sağlamıştır. Tahrir defterlerinin yanısıra Hüseyin Hüsameddin Bey tarafından kaleme alınan Amasya Tarihi, şehir hakkında bilgiler veren seyyahların eserleri ve diğer çalışmalardan da mümkün olduğunca istifadeye çalışılmıştır.

1. KISA TARİHÇESİ

Amasya şehri çok eski bir maziden kalma olan ismini (Amaseia) hiçbir değişikliğe uğramadan muhafaza etmiştir¹. Nitekim Amasya hakkında bilgi veren klasik Yunan yazarlarından Strabon, şehrin ismini Amaseia diye zikreder². Hüseyin Hüsameddin ise şehrin Amas adında birisi tarafından kurulduğunu bu sebeple onun adını aldığı³ belirtir. İlk devir Osmanlı tarihi ile ilgili kaynak eserlerde ve arşiv vesikalarında Amasya adı aynı şekliyle yer almaktadır.

¹ A. Gabriel - M. H. Yınanç, "Amasya", *İslam Ansiklopedisi (=İA)*, I, 394.

² *Geographika*, Kitap III, Bölüm I-II-III, (çev. A. Pekman), 58.

³ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, İstanbul 1329, I, 15.

Muhkem bir kalenin eteğinde yer alması dolayısıyla, askeri bir ehemmiyete sahip olan Amasya'nın tarihi çok eskiye dayanmaktadır. Şehir ilk olarak Pontus krallarının hükümet merkezi olarak dikkati çekmektedir⁴. Daha sonra Romalılarla Pontus hükümeti arasında savaflara sahne olan Amasya, M. Ö. 71-70 yılında Roma Konsülü Lucillus tarafından feth edilmiştir⁵. O sırada Pontus kralı bulunan Mithridates savaşı kaybedince Ermenistan'a kaçmıştır⁶.

Bundan sonra Roma eyaletlerinden birinin merkezi olan Amasya, imparator Diocletianus'tan sonra Diospontus'un başlıca idari ve dini merkezi oldu. 712 yılında Araplar tarafından alındı ise de birkaç yıl sonra imparator III. Leo (717-740) idaresindeki Bizans kuvvetleri şehri ele geçirdiler⁷.

1064 yılında Sultan Alparsan, Ermenilerin başkenti Anion'u zabtedince, Ermeni kralı Gagik küçük devletini Bizans imparatoruna terketti ve kendisine Camendav, Larissa Komana şehirlerinin yanısıra Amaseia da verildi⁸.

Kapadokya'nın Türkler tarafından fethi tarihi tam olarak bilinmemekte ise de XI. yüzyıl içinde Türklerin eline geçtiği kesindir. Şehrin fatihini Danişmend-name, Ali ve Cenabi'nin kayıtlarına istinaden, Melik Danişmend Gazi olarak gösteren⁹ M. Halil Yınanç, Danişmendliler maddesini yazarken ise Emir Artuk Bey olarak kaydetmiştir¹⁰. Osman Turan Bey ise Artuklular'ı anlatırken, Malazgirt zaferini müteakip imparator Romanos Diogenes'in tahttan düşürülmesi üzerine Bizanslılar ile yapılan antlaşmanın bozulduğunu ve Sultan Alparslan'ın Anadolu'nun fethi için emir verdiğini ve gönderilen kuvvetlerin başına Artuk Bey'i getirdiğini belirttikten sonra Türk emirinin Orta Anadolu'da Yeşilirmak ve Kızılırmak havzalarında, süratli fetihlerde bulunarak hemen Sakarya'yı geçip İzmit'e kadar ilerlediğini söylemektedir¹¹.

Yukarıdaki bilgilerden Amasya'nın fethinin 1071 Malazgirt zaferini müteakip, Emir Artuk Bey tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Emir Artuk'un Arap memleketlerini fethetme memur edildikten sonra ise bu havalide Emir Danişmend'in gönderildiği ve bölgenin onun hakimiyetine geçtiği¹² görülmektedir. Bu hakimiyet Danişmendi topraklarının Sultan II. Kılıç Arslan tarafından Konya Sultanlığına katılmasına kadar devam etmiştir (1175)¹³. 1193 yılında Selçuklu devleti, II. Kılıç Arslan'ın on bir oğlu arasında pay edildiği sırada Amasya, Nizameddin Argun Şah'ın hissesine düştü ise de çok geçmeden bütün eyaletleri hakimiyeti altında toplayan kardeşi

⁴ "Amasya", *İA*, I, 394.

⁵ Sabahat Atlan, *Roma Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul 1970, I. Kısım, 143-144.

⁶ *Aynı eser*, 144.

⁷ İlhan Şahin-Feridun Emecen, "Amasya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (=TDVİA), 3, 1.

⁸ Ernest Honigsmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, (trc. Fikret Işıltan), İstanbul 1980, 186.

⁹ "Amasya", *İA*, I, 394.

¹⁰ M. H. Yınanç, "Danişmendliler", *İA*, III, 468.

¹¹ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1980, 134.

¹² "Danişmendliler", *İA*, III, 468-469.

¹³ "Amasya", *İA*, I, 394.

Rükneddin Süleyman, burasını da kendisine bağladı¹⁴. Böylece bir müddet Selçuklu kumandanları tarafından idare edilen Amasya, Selçuk hanedanının saltanattan düşmesi üzerine, XIV. yüzyılın ilk yarısında, Moğol umumi valileri tarafından idare edilmeye başlandı¹⁵. Bu arada İlhanilerin emirlerinden olup, Orta Anadolu'da bir devlet kuran, Eretna'nın idaresi altına girdi¹⁶.

Eretna'nın oğullarından Gıyasüddin Mehmed Bey döneminde, Emir Hacı Şadgeldi Paşa Amasya'ya hakim oldu. Alaaddin Ali Bey döneminde ise O, artık kendi başına hareket etmekteydi¹⁷. Bu arada Ali Beyin veziri olup, vefatında onun yedi yaşındaki oğluna nâib tayin edilen Kadı Burhaneddin Ahmed ile Emir Hacı Şadgeldi'nin, Amasya yüzünden araları açıldı. Ancak ne Emir Şadgeldi ve ne de oğlu Emir Ahmed döneminde, Kadı Burhaneddin Amasya'ya hakim olamadı¹⁸. Amasya nihayet Yıldırım Bayezid zamanında, beyinin de arzusu ile Osmanlı Devleti'ne katılmıştır (1393)¹⁹. Osmanlı hakimiyeti devrinde padişah ve şehzadeler şehre özel bir alaka göstermişlerdir. 1393 yılında sancak beyi olarak şehre giden Çelebi Mehmed²⁰ daha sonra fetret devrinde, Amasya'yı kendisine hareket merkezi olarak kabul etmiş ve 1413 yılına kadar burada kalmıştır. Çelebi Mehmed'in biraderlerini bertaraf ederek Edirne'ye yerleşmesinden sonra 1414 yılında Şehzade Murad, Rum vilayeti beyliği ile Amasya'ya geldi ve babasının ölümüne kadar burada kaldı²¹. Ondan sonra sırasıyla, Şehzade Alaaddin Ali Çelebi (?-1443)²², Şehzade Bayezid (?-1481)²³, Şehzade Ahmed (?-1511)²⁴ Amasya sancakbeyliği yaptılar. Bilhassa Şehzade Bayezid'in önce sancakbeyliği ve daha sonra saltanatu müddetince Amasya'nın itibarı bir hayli artmıştır. İleride de görüleceği üzere şehrin şehzade sancağı olması ona hususi bir özellik vermiş ve Osmanlı Devleti'nde çok önemli bir merkez durumuna gelmesine yardımcı olmuştur.

2. KALE

Amasya'ya en hakim bölge olan, Harşene dağı üzerinde kuruludur. Kesme taşlardan yapılmış olan kale, Arap tarihçilerine göre Karsan Han (Harşene), batı tarihçilerine göre Pontus kralı Mithridates tarafından yaptırılmıştır²⁵.

¹⁴ Aynı madde, 394.

¹⁵ "Amasya", TDVİA, 3, 1.

¹⁶ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Eretna", İA, IV, 309.

¹⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1984, 158-159.

¹⁸ Aynı eser, 162-163.

¹⁹ Dündar Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-66)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 1972, XXXII.

²⁰ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1972, I, 277-278.

²¹ Halil İncalcık, "Murad II", İA, VIII, 599.

²² Halil İncalcık, "Mehmed II", İA, VII, 507.

²³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Bayezid II", İA, II, 392.

²⁴ Şinasi Altundağ, "Selim I", İA, X, 423.

²⁵ *Amasya Tarihi*, I, 67-68.

Coğrafyacı Strabon'un iadesine göre, kalenin doğusundan ve güneyinden inen surlar, şehri kuşatan surlarla birleşmekteydi. Bu çevre içinde, kralların sarayları ve mezar anıtları yer almaktadır²⁶ Selçuklular ve Beylikler döneminde özellikle askeri yönden faal bir rol oynayan kale, Osmanlılar eline geçtikten sonra bir müddet bu özelliğini korudu. Nitekim 1520 tarihinde kalede her çeşit silah malzemeleri yanında pek çok da zahirenin depolandığı görülmektedir. Bu sırada kalede bir dizdar, bir kethüda ve elli yedi nefer muhafız görev yapmakta idi²⁷ XVII. asırda kale daha çok Celalilerin salırdısına karşı şehir zenginlerinin kıymetli eşyalarını sakladıkları güvenli bir mekan hizmetini görmüştür. Evliya Çelebi kalenin bu rolünü işaret ettikten sonra burada eski stilde bir saray, Yıldırım Bayezid Camii, barut depoları ve sarnıçlar bulunduğunu kaydetmektedir²⁸. Kale XVIII. yüzyıldan itibaren önemini kaybettiğinden harap bir hale gelmiştir.

3. MAHALLELERİ

Amasya'nın mevcut bulunan ilk tahrir neticelerine göre, 1520 tarihinde, 48'i İslam ve 4'ü gayr-ı müslim olmak üzere 52 mahallesi bulunuyordu²⁹ 1576 tarihinde ise 47'si İslam ve 4'ü gayr-ı müslim olmak üzere mahalle adedi 51'dir³⁰. Tahrirlerde cemaat olarak zikredilen Hıristiyan ve Yahudi toplumlarının da birer mahalle teşkil ettiği düşünülürse bu adedin 1520'de 54'e, 1576'da ise 53'e çıktığı görülür.

1520 tarihine nazaran 1576'da nüfusun artmasına ve yeni mahallelerin kurulmasına rağmen mahalle adedinde bir artış görülmemesi, nüfusu az olan mahallelerin bir araya getirilerek tek bir mahalle kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Müeyyездe, Yakubiye ve Alaca Mescid mahallelerinin 1576'da tek bir mahalle olarak zikredilmesi³¹ bunun en açık delilidir.

XVII. yüzyıl ortalarında Amasya'ya gelen Evliya Çelebi burada 48 İslam ve 5 Hıristiyan mahallesi bulunduğunu³² yazmaktadır ki XVI. asırdaki tahrir verilerine aynen uymaktadır. Hüseyin Hüsameddin Bey'in Amasya'nın şehzade sancağı olduğu XV ve XVI. asırlarda 70 mahalleye ve 60 bin nüfusa sahip olduğunu açıklaması görüldüğü gibi oldukça mübalağalıdır. Oysa Hüseyin Hüsameddin Bey eserini yazdığı dönemle (1905-1910) ilgili olarak bilgiler verirken, Amasya'nın 53 mahallesi ve 37 bin nüfusu olduğunu kaydetmektedir³³. Amasya'nın nüfusu Osmanlılar döneminde belli oranda daimi bir artış göstermiş olmasına rağmen mahalle sayısı hep aynı kalmıştır. Bu durum şehrin fiziki bakımdan gelişmeye müsait olmamasının bir sonucudur.

²⁶ *Geographika*, Kitap XII, Bölüm I-II-III, (çev. A. Pekman), 58.

²⁷ *Başbakanlık Arşivi (BA), Tapu Defteri (=TD)*, 387, 355-356.

²⁸ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, İstanbul 1314, II, 184.

²⁹ BA, TD 387, 353-354.

³⁰ *Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü (Ankara), Kuyud-ı Kadime Arşivi (=TK. KKA)*, TD 26, 1a.

³¹ TK. KKA. TD 26, 96.

³² *Seyahat-name*, II, 184 v. d.

³³ *Amasya Tarihi*, I, 8.

Türk-İslam şehirlerinin yapısına uygun olarak, Amasya mahalelerinin hemen tamamı cami, mescid, medrese, zaviye veya imaret gibi dini bir müessesenin etrafında teşekkül etmiştir. Nitekim tespitlerimize göre XVI. asrın başında Amasya'da 23 mescit, 10 cami, 10 medrese, 8 mektep, 4 zaviye, 6 imaret, 1 hangah, 12 hamam ve 7 çeşme mevcuttu. Bunlardan 9 mescit, 2 cami, 1 medrese ve 1 imaretin isimleri buldukları mahalleye ad olmuşlardır. Bir kısım mahalleler dini müesseseleri yaptıranların isimleri, bir kısmı ise Amasya'da önemli görevlerde bulunmuş devlet adamları veya ulemadan meşhur zatların isimleri ile anılmışlardır. Geri kalan pek azının ise bulunduğu mevkiin özelliğine veya iş merkezlerinin durumlarına göre isimler aldığı gözlenmektedir. Şimdi bunların XVI. asırdaki durumlarını sırasıyla inceleyeceğiz.

Acem Ali Mahallesi: Doğusunda Çırakçı ve Cami-i Pervane, batısında Çeribaşı Mahmud, güneyinde Darüsselam, kuzeyinde ise Hoca Süleyman mahaleleriyle çevrilidir. İsmi şehrin ileri gelenlerinden Acem Ali Ağa'dan almıştır. Uzun müddet burada ikamet eden Acem Ali Ağa, mahallede bir mektep ile çeşme inşa ettirmiştir³⁴. Mahallede 1520'de 30 hane, 13 mücerred, 1 imam, 1576'da ise 34 hane, 22 mücerred nüfus bulunuyordu³⁵. Bugün bu isimde bir mahalle yoktur.

Ahi Sa'deddin Mahallesi: Doğusunda Kurşunlu mahallesi, batısında Meydan kapısı, güneyinde Yeşilirmak ve kuzeyinde Kal'a-i Bala ile çevrilidir. İsmi 770 (1369) tarihine kadar burada ikamet eden ulemadan Sa'deddin Çelebi'den almıştır. Sa'deddin Çelebi'nin evladından Sa'di Çelebi, 878 (1473) yılında burada bir mescid ve zaviye inşa ettirmiştir³⁶. Mahallede 1520'de 4 hane, 11 mücerred, 1 imam; 1576'da 14 hane, 8 mücerred, 1 imam nüfus bulunmakta idi³⁷. Bugün aynı isimde bir mahalle yoktur.

Alçakköprübaşı Mahallesi: Alçakköprü'nün çevresinde yer aldığı için bu adla anılmıştır. Doğusunda Eski Kethüda, batısında Saraclar, güneyinde Kazancı mahalleleri ve kuzeyinde Yeşilirmak yer almaktadır³⁸. Mahallede 1520'de 17 hane, 10 mücerred, 1 imam; 1576'da 9 hane, 13 mücerred, 1 imam nüfus vardı³⁹. Bugün bu isimde bir mahalle yoktur.

Aşağı Meydan, Mescid-i Seyfeddin Mahallesi: 1520'de ismi "Meydan, Mescid-i Seyfeddin Mahallesi" şeklinde kaydedilmişti. Mahallenin bu tarihteki vergi nüfusu 18 hane, 8 mücerred, 1 imam; 1576'da ise 29 hane, 21 mücerred idi⁴⁰. Bugün bu isimde bir mahalle mevcut olmadığı gibi mahallenin XVI. asırdaki yeri de tam olarak tespit olunamamıştır.

³⁴ Aynı eser, I, 153-154.

³⁵ BA. TD 387, 354; TK. KKA. TD 26, 7a.

³⁶ Amasya Tarihi, I, 147-148.

³⁷ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 11a.

³⁸ Amasya Tarihi, I, 162.

³⁹ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 8b-9a.

⁴⁰ BA. TD 387, 354; TK. KKA. TD 26, 15b.

Aşağı Pazar Mahallesi: Bugün aynı isimde bir mahalle yoktur. Mahallede 1520'de 17 hane, 7 mücerred; 1576'da 14 hane, 9 mücerred nüfus bulunuyordu⁴¹. Mahallenin yeri tespit olunamamıştır. Bugün bu isimde bir mahalle yoktur.

Bayezid Paşa Mahallesi: Batısında Dere, güneyinde Savakçı mahalleleri, kuzeyinde Yeşilirmak yer alır. Doğusu ise bağlarla çevrilidir. İsmi uzun müddet burada ikamet eden Osmanlı vezirlerinden Yahşi Bey'in oğlu Bayezid Paşa'dan almıştır. Bayezid Paşa mahallede 817 (1414) tarihinde cami, misafirhane ve imareten müteşekkil bir külliye inşa ettirmiştir⁴². 1520'de 39 hane, 11 mücerred, 1 imam; 1576'da ise 34 hane, 22 mücerred, 1 imam ve 1 sipahizâde nüfus bulunuyordu⁴³. Mahalle bugün de aynı isimle anılmaktadır⁴⁴.

Cami-i Pervane Mahallesi: Batısı Acem Ali, güneyi Çırakçı, doğusu Uzun Mustafa ve kuzeyi Hoca Süleyman mahalleleri ile çevriliydi. Hüseyin Hüsameddin, Pervane Bey Mahallesi ve bu mahallede Burma Minare Camii'nden bahsetmektedir⁴⁵. Bahsi geçen bu mahalle ve cami, tahrir defterlerindeki Pervane Camii mahallesi ve Pervane Camii olmalıdır. Mahallenin vergi nüfusu 1520'de 16 hane, 7 mücerred, 1 imam; 1576'da 40 hane, 24 mücerred idi⁴⁶. Günümüzde Dere mahallesi içerisinde yer almaktadır.

Cami-i Şehr-i Enderun Mahallesi: Batısı Karatay, doğusu Saray mahalleleri, güneyi Yeşilirmak ve kuzeyi Kal'a-i Bala ile çevrilidir. Sultan II. Bayezid'in annesi Gülbahar Hatun mahallere adını veren Enderun Camii'ne pek çok yakıflarda bulunmuştur⁴⁷. Mahallede 1520 tarihinde 17 hane, 11 mücerred, 2 imam; 1576'da 26 hane, 4 mücerred nüfus bulunuyordu⁴⁸. Günümüzde Hatuniye mahallesi içerisinde yer almıştır.

Çırakçı Mahallesi: Batısında Acem Ali, doğusunda Kılıccı, güneyinde Darüsselam ve kuzeyinde Pervane Bey mahalleleri yer almaktadır. Hüseyin Hüsameddin Bey mahallenin ismini 957 (1550) tarihinde burada bir mescid inşa ettiren Çırakçı-zade Halil Çelebi b. Ahmed Çelebi'den aldığı söylemektedir. Oysa 1520 tarihli tahrirde aynı isimle mevcut olması mahallenin Çırakçı-zadelerin atası ismiyle daha önceden yadedildiğini göstermektedir⁴⁹. Mahallenin vergi nüfusu 1520'de 27 hane, 6 mücerred, 1 imam iken 1576'a 17 hane, 3 mücerrede düşmüştür⁵⁰. Günümüzde bu isimde bir mahalle yoktur. Ancak bugünkü Dere mahallesi sınırları içinde olması tahmin edilmektedir.

⁴¹ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 16a.

⁴² Amasya Tarihi, I, 109-110.

⁴³ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 10a.

⁴⁴ Amasya 1973 İyiliği, 64.

⁴⁵ Amasya Tarihi, I, 115.

⁴⁶ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 7b.

⁴⁷ Amasya Tarihi, I, 122.

⁴⁸ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 11a.

⁴⁹ Amasya Tarihi, I, 123.

⁵⁰ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 7a.

Darüsselam Mahallesi: Batısı mezarlık, doğusu Hacı Hamza mahallesi, güneyi yol, kuzeyi ise Çırakçı ve Acem Ali mahalleleriyle çevrilidir. Selçuklu vezirlerinden Muinüddin Pervane'nin Darüsselam isminde bir sarayı olup mahallenin adı buradan gelmektedir⁵¹. Mahallede 1520'de 16 hane, 7 mücerred, 1 imam; 1576'da 16 hane, 22 mücerred, 1 imam nüfus bulunuyordu⁵². Bugün aynı isimde bir mahalle yoktur.

Dede Kasım Mahallesi: Diğer bir ismi Kazgancı mahallesidir. 1520'de ise "Dede Kasım Mescidi" mahallesi namıyla görülmektedir. Hüseyin Hüsameddin Bey'in Kazancı mahallesi adıyla zikrettiği yer burası olmalıdır. Batısı Bozahane, doğusu Kocacık, kuzeyi Saraçlar, güneyi ise Hoca Süleyman mahalleleriyle çevrilidir. Kılari Selim Ağa 890 (1485) yılında bu mahallede bir cami inşa ettirmiştir⁵³. Mahallede 1520'de 19 hane, 16 mücerred, 2 imam; 1576'da 17 hane, 8 mücerred, 1 imam ve 1 gayr-ı müslim hane bulunuyordu⁵⁴.

Dere Mescidi Mahallesi: Dere kenarında bulunması sebebiyle bu ismi almıştır. Batısı Fethiye, kuzeyi Kılıccı, güneyi Kaba mahalleleri ve doğusu Çakallar deresi ile çevrilidir. Bu mahallede Şeyhülislam Cemali-zâde Ali Efendi'nin kızkardeşi Ma'sume Hatun 922 (1516)'de bir zaviye, mescid ve çeşme inşa ettirmiştir⁵⁵. Mahallede 1520'de 66 hane, 27 mücerred, 1 imam; 1576'da 97 hane, 54 mücerred, 1 imam nüfus bulunuyordu⁵⁶. Günümüzde Dere mahallesi adıyla anılmaktadır⁵⁷.

Devehane Mahallesi: Sefer zamanlarında iâşe ve mühimmat için hazırlanan develerin durak yeri olması dolayısıyla bu ismi almıştır. Batısı Üçler, doğusu Bozahane, kuzeyi Eski Kethüda ve güneyi Çeribaşı mahalleleriyle çevrilidir⁵⁸. Mahallenin vergi nüfusu 1520'de 23 hane, 10 mücerred, 1 imam iken, 1576'da önemli ölçüde artarak 39 hane, 28 mücerred olmuştur⁵⁹. Günümüzde bu isimde bir mahalle yoktur. Üçler mahallesi içinde yer aldığı tahmin olunmaktadır.

Doğrak Mahallesi: Kuzeyi Yeşilırmak, güneyi Mehmed Paşa, batısı Yakutiye ve doğusu Pirincci mahalleleriyle çevriliydi. Selçuklu emirlerinden Amasya valisi Nureddin Doğrak 631 (1234)'de burada bir mescid inşa ettirmiş ve mahalle onun ismiyle şöhret bulmuştur⁶⁰. Daha sonra Osmanlı devlet adamlarından Hızır Paşa-zâde Mehmed Paşa Doğrakiye Mescidi'nin yakınında 900 (1495) büyük bir cami inşa ettirmiştir. Bu tarihten sonra Doğrak mahallesi ikiye bölünmüş ve diğer bir kısmı Mehmed Paşa mahallesi adını almıştır. Mahallede 1520'de 45 hane, 8 mücerred; 1576'da

⁵¹ *Amasya Tarihi*, I, 137.

⁵² BA. TD 387, 354; TK. KKA. TD 26, 8b.

⁵³ *Amasya Tarihi*, I, 157-158.

⁵⁴ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 6b.

⁵⁵ *Amasya Tarihi*, I, 137.

⁵⁶ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 7a.

⁵⁷ *Amasya 1973 İlyillği*, 64.

⁵⁸ *Amasya Tarihi*, I, 138.

⁵⁹ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 13a-13b.

⁶⁰ *Amasya Tarihi*, I, 167-169.

47 hane, 34 mücerred, 1 imam, 1 hatip, 2 muhassıl nüfus bulunuyordu⁶¹. Doğrak mahallesi günümüzde Mehmed Paşa mahallesi içerisinde yer almıştır.

Eski Kethüda Mahallesi: Batısı Sultan Bayezid külliyesinin tabhane sırası, doğusu köprübaşı, kuzeyi Yeşilırmak, güneyi ise Bozahane mahallesiyle çevrilidir. Amasya valisi Yörgüç Paşa'nın çok adaletli olan Elhac Mehmed Ağa adındaki kethüdası vefat ettiğinde, yerine gelen kethüda da Mehmed adında olduğundan önceki Eski Kethüda denmiş ve mahalle bu adla anılmıştır. Elhac Mehmed Ağa bu mahallede bir de mescid inşa ettirmişti⁶². Mahallenin vergi nüfusu 1520'de 9 hane, 2 mücerred, 1 imam; 1576'da 17 hane, 8 mücerred, 1 imam müslim, 7 hane, 2 mücerred gayr-ı müslim idi⁶³. Bugün bu isimde bir mahalle yoktur. Eski Kethüda mahallesi günümüzde Hacı İlyas mahallesi içerisinde yer almıştır.

Eslem Mahallesi: Amasya Tarihi'nde ismi "İslam Mahallesi" diye geçmektedir. Amasya'nın doğu kısmında Gediklikaya eteğindedir. Doğusu Gediklikaya altındaki bağlar, batısı Dere, güneyi Temenna mahalleleri, kuzeyi ise Yassıkaya ile çevrilidir. 813 (1410)'de Amasya kadısı olan Saru Kadı'nın kızı Eslem Hatun bu mahallede bir mescid, mektep ve çeşme inşa ettirmiş ve mahalle bu hayırsever hatunun ismiyle anılmıştır⁶⁴. Mahallede 1520'de 25 hane, 18 mücerred, 1 imam; 1576'da 37 hane, 3 mücerred nüfus vardı⁶⁵. Bugün bu isimde bir mahalle yoktur. Günümüzdeki Dere mahallesi içinde yer aldığı tahmin olunmaktadır.

Gök Medrese Mahallesi: Batısı yol ve mezarlık, kuzeyi Yeşilırmak, doğusu Şamice ve güneyi Şeyh Kırık mahalleleriyle çevriliydi. 665 (1266-67) tarihinde Amasya valisi Emir Seyfeddin Torumtay bu mahallede bir cami ve medrese yaptırmıştır. Gök Medrese-namıyla meşhur olan medresenin adı, aynı zamanda mahalleye de ailem olmuştur⁶⁶. Mahallenin vergi nüfusu 1520'de 25 hane, 12 mücerred, 1 imam iken zamanla önemli ölçüde artarak 1576'da 56 hane, 19 mücerred, 1 imam olmuştur⁶⁷. Mahalle günümüzde de aynı isimle anılmaktadır⁶⁸.

Gümüşlüoğlu Mahallesi: Batısı Sofular, kuzeyi Sofizade mahalleleri, doğu ve güneyi ise sel ağzı ve dere ile çevrilidir. İsmi 1520 tarihli tahrirde Gümüşoğlu, 1576'da Gümüşlüoğlu, Amasya Tarihi'nde ise Gümüşlüzade mahallesi diye geçmektedir. 927 (1521) tarihine kadar, Amasya emiri olan Gümüşlü-zade Mahmud Çelebi'ye nisbetle bu ad verilmiştir⁶⁹. Mahallenin vergi nüfusu 1520'de 20 hane, 21 mücerred, 1

⁶¹ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 10b-11a.

⁶² Amasya Tarihi, I, 106.

⁶³ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 17a.

⁶⁴ Amasya Tarihi, I, 105.

⁶⁵ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 9a.

⁶⁶ Amasya Tarihi, I, 163.

⁶⁷ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 13a.

⁶⁸ Amasya 1973 İlyılığı, 64.

⁶⁹ Amasya Tarihi, I, 166.

imam iken, 1576'da 66 hane, 7 mücerred, 1 imam olmuştur⁷⁰. Bugün Gümüşlü mahallesi adıyla bilinmektedir⁷¹.

Hak-ı Zeber Mahallesi: Amasya'nın kuzeybatı kısmında yer alan ve tahrirlerde "der şehri-enderun" yani içeri şehirde bulunduğu bildirilen yedi mahalleden biridir. Vergi nüfusu 1520'de 22 hane, 9 mücerred, 1 imam; 1576'da 26 hane, 25 mücerred ve 1 hatipten müteşekkildi⁷². Bugün bu isimde bir mahalle yoktur.

Hızır Bey Mahallesi: Batısı Şeyh Cui bağları, doğusu Hakim Çelebi mahallesi, kuzeyi Kırklar Dağı ve güneyi Okmeydanı ile çevrilidir. Adını, ölümüne kadar burada oturan ve cami, medrese, mektep ve hamam yaptıran Osmanlı ümerasından Atabey-zade Hızır Paşa'dan almıştır⁷³. Mahallenin vergi nüfusu 1520'de 8 hane, 3 mücerred; 1576'da 21 hane, 14 mücerred idi⁷⁴. Günümüzde Hızır Paşa mahallesi adını taşımaktadır.

İmaret-i Sultan Bayezid Han Mahallesi: Batısında Yörgüç Paşa Camii, kuzeyinde Yeşilirmak, güneyinde Üçler ve Eski Kethüda mahalleleri, doğusunda ise Gümüşlüoğlu mahallesi yer almaktaydı. Amasya sancak beyliğinde bulunan şehzade Bayezid (II. Bayezid) Osmanlı tahtına geçtikten sonra bu mahallede cami, medrese, tabhane, imarethane ve şadırvandan mürekkep bir külliye inşa ettirmiştir (891/1486)⁷⁵. Mahalle, her gün yüzlerce fakir ve yoksulun karnını doyurduğu mükemmel imarethesininin adıyla kayıtlara geçmiştir. Mahallede 1520'de 23 hane, 6 mücerred; 1576'da 32 hane, 23 mücerred vergi nüfusu bulunuyordu⁷⁶. Bugün Sultan II. Bayezid külliyesinin bulunduğu alan Hacı İlyas mahallesi adıyla anılmaktadır.

Karatay Mahallesi: Batısı Kurşunlu, doğusu Cami-i Enderun, güneyi Hatuniye mahalleleri, kuzeyi ise dağ ile çevrili olup içeri şehirde yer almaktaydı. İsmi Selçuklu emirlerinden olup Amasya muhafızlığı ve kale dizdarlığı görevinde bulunan Celaleddin Karatay'dan almıştır⁷⁷. Mahallenin vergi nüfusu 1520'de 19 hane, 3 mücerred, 2 imam; 1576'da 26 hane, 11 mücerred idi⁷⁸. Karatay mahallesi günümüzde Hatuniye mahallesi içerisinde yer almış olmalıdır.

Kocacıkoğlu Mahallesi: Batısı Kazancı, kuzeyi Saraclar, güneyi Uzun Mustafa mahalleleri ve doğusu selağzı ile çevrilidir. Burada Kocacık ismiyle bilinen Hoca el-Hac Ahmed Çelebi ikamet ederek 871 (1466-67)'de bir mescid, mektep ve çeşme bina ettirmiştir⁷⁹. Bu itibarla mahalle onun ismiyle anılmıştır. Mahallede 1520'de

⁷⁰ BA. TD 387, 354; TK. KKA. TD 26, 8a-8b.

⁷¹ Amasya 1973 İlyılığı, 64.

⁷² BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 15b.

⁷³ Amasya Tarihi, I, 135.

⁷⁴ BA. TD 387, 354; TK. KKA. TD 26, 15a.

⁷⁵ Amasya Tarihi, I, 125-126.

⁷⁶ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 16a.

⁷⁷ Amasya Tarihi, I, 156.

⁷⁸ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 11b.

⁷⁹ Amasya Tarihi, I, 159.

19 hane, 6 mücerred; 1576'da 12 hane, 11 mücerred vergi nüfusu bulunuyordu⁸⁰. Bugün bu isimde bir mahalle yoktur.

Koğa Mahallesi: 1520 tarihli tahrirde ismi "Dua", 1576'da ise "Koğa nam-ı diğer Bezzazistan" şeklinde kaydedilmiştir. Vergi nüfusu 1520'de 4 hane, 5 mücerred, 1 imam; 1576'da 11 hane, 2 mücerred idi⁸¹. Bugün bu isimlerde bir mahalle yoktur.

Kübcügez Mahallesi: Batısı Şeyh Kırık (Çıkrık), kuzeyi Receb ve Üçler mahalleleri, doğusu Uzunyol mezarlığı, güneyi ise dağ ile çevrilidir. Salur kabilesinden ve Sultan Mesud devri ümerasından Bahaeddin Gökçeğiz 575 (1179-80) tarihine kadar burada ikamet etmesi sebebiyle mahalle "Gökçeğiz" adıyla anılmıştı. Ancak zamanla galat olarak "Kübcügez" halini almıştır⁸². Mahallenin vergi nüfusu 1520'de 22 hane, 12 mücerred, 1 imam iken % 200 oranında artarak 1576'da 63 hane, 46 mücerred olmuştur⁸³. Bugün aynı isimde bir mahalle yoktur.

Mehmed Paşa Mahallesi: Batısı Yakutiye, doğusu Pirinççi, güneyi Yakub Paşa ve kuzeyi ise Doğrak mahalleleriyle çevrilidir. Önceleri Doğrak mahallesi içerisinde yerliyordu. Osmanlı devlet adamlarından Hızır Paşa-zade Mehmed Paşa 900 (1495) tarihinde burada büyük bir cami, imarethane ve medrese inşa ettirdi. Bu tarihten sonra Doğrak mahallesi ikiye ayrılarak güneyi Mehmed Paşa mahallesi adını aldı⁸⁴. Mahallede 1520 tarihinde 43 hane, 19 mücerred, 1 imam; 1576'da 53 hane, 51 mücerred, 1 imam ve 1 müderris bulunuyordu⁸⁵. Mahalle günümüzde de aynı isimle anılmaktadır⁸⁶.

Mescid-i Çeribaşı Mahmud Mahallesi: Batısı Devehane, güneyi Şehreküsdü, doğusu Acem Ali ve kuzeyi Bozahane mahalleleriyle çevrilidir. İsmi 1520'de "Mescid-i Serasker Mahmud Beğ", 1576'da "Mescid-i Çeribaşı Mahmud" şeklinde kayıtlıdır. Hüseyin Hüsameddin Bey, mahallenin Amasya emiri Şadgeldi Paşa ve sonra Divitdar Ahmed Paşa devirlerinde ümeradan Çeribaşı Eminüddin Mehmed Çelebi'nin burada ikamet etmesi ve bir mescid inşa ettirmesi sebebiyle bu isimle anıldığını kaydetmektedir⁸⁷. Ancak tahrir defterlerinde görüldüğü üzere bu şahsın adı Mehmed değil Mahmud Çelebi olmalıdır. Mahallede 1520'de 30 hane, 13 mücerred, 1 imam; 1576'da 21 hane, 20 mücerred, 1 muhassıl ve 2 gayr-ı müslim hane bulunuyordu⁸⁸. Bugün aynı adı taşıyan bir mahalle yoktur.

Mescid-i Hacı Hamza Mahallesi: Batısı Darüsselam, kuzeyi Fethiye, doğusu Dere ve güneyi Kaba mahalleleriyle çevrilidir. Şehzade Bayezid (Sultan II. Bayezid)'in Amasya valiliğinde lalası ve müsteşarı olan İsa Bey-zade Hacı Hamza Bey'in 873 (1468-69) tarihine kadar burada ikamet etmesi münasebetiyle bu adla anılmıştır.

⁸⁰ BA. TD 387, 354; TK. KKA. TD 26, 9b.

⁸¹ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26. 8b.

⁸² Amasya Tarihi, I, 161.

⁸³ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 11b-12a.

⁸⁴ Amasya Tarihi, I, 168.

⁸⁵ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 16a-16b.

⁸⁶ Amasya 1973 İlyullüğü, 65.

⁸⁷ Amasya Tarihi, I, 123.

⁸⁸ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 16a.

Hamza Bey burada bir mescid, mektep ve çeşme inşa ettirmiştir⁸⁹. Mahallede 1520 yılında 27 hane, 14 mücerred, 1 imam; 1576'da 21 hane, 34 mücerred, 1 imam, 1 duagü bulunuyordu⁹⁰. Bugün aynı isimde bir mahalle yoktur. Burası bugünkü Fethiye mahallesi içinde kalmış olmalıdır.

Mescid-i Halife Süleymanoğlu Mahallesi: İsmi 1520 tahririnde "Mescid-i Koca Süleymanoğlu", 1576'da "Mescid-i Halife Süleymanoğlu", Amasya Tarihi'nde ise "Hoca Süleyman" şeklindedir. Batısı Bozahane, kuzeyi Kazancı, doğusu Uzun Mustafa, güneyi Acem Ali ve Pervane Bey mahalleleriyle çevrilidir. İsmi 878 (1473)'e kadar burada ikamet eden ve bir mescid inşa ettiren tüccar Şeyh Hamidoğlu Hoca Süleyman Çelebi'den almıştır. Bu mescidin adı Amasya Tarihi'nde Samanpazarı Camii şeklinde geçmektedir⁹¹. Mahallenin vergi nüfusu 1520'de 30 hane, 11 mücerred, 2 imam; 1576'da 48 hane, 19 mücerred idi⁹². Bugün aynı isimde bir mahalle yoktur.

Mescid-i Hızır Bey Mahallesi: İlk defa 1576 tarihli tahrirde yer almıştır. 1520 tarihli tahrirde görülen Hızır Bey mahallesinin bu tarihte ikiye ayrılmasından ortaya çıktığı sanılmaktadır. 1576'da 10 hane, 3 mücerred vergi nüfusu bulunan⁹³ mahalle sonra tekrar Hızır Bey mahallesiyle birleşmiş olmalıdır.

Mescid-i Kamerüddin Mahallesi: Batısı Hakim Çelebi, doğusu Ahi Sabıküddin mahalleleri, kuzeyi dağ ve güneyi Yeşilırmak ile çevrilidir. İsmi 641 (1243-44) tarihine kadar burada ikamet eden ümeradan Kamerüddin el-Hadim'den almıştır⁹⁴. Mahallede 1520 tarihinde 13 hane, 3 mücerred, 1 imam; 1576'da 30 hane, 21 mücerred vergi nüfusu bulunuyordu⁹⁵. Bugün aynı isimde bir mahalle yoktur.

Mescid-i Kılıççı Mahallesi: İlk defa 1576 tarihli tahrirde yer almıştır. Batısı Pervane ve Çırakçı, kuzeyi Uzun Mustafa, doğusu Dere ve güneyi Fethiye mahalleleriyle çevrilidir. Hüseyin Hüsameddin Bey mahallenin 917 (1511) yılına kadar "Kılıç" ve "Cemudar" isimlerini taşıdığını bu tarihte ise Kılıççı ismini aldığını söylemekte⁹⁶ ise de, 926 (1520) tarihli tahrirde yer almamış olması bu bilgilerin doğruluğuna şüphe düşürmektedir. Mahallenin vergi nüfusu 1576 tarihinde 13 hane, 10 mücerred, 1 imam ve 1 müezzin şeklindeydi⁹⁷. Bugün bu isimde bir mahalle yoktur. Günümüzdeki Dere ve Fethiye mahalleleri arasında paylaşılmış intibamı vermektedir.

Mescid-i Kilisa Mahallesi: Tahrir defterlerinde "Mescid-i Kilisa" namıyla geçen bu mahalle Hüseyin Hüsameddin Bey'in Fethiye mahallesi olarak gösterdiği yer olmalıdır. Türklerin 510 (1116) tarihinde şehri fethettikleri zaman zafer şükranesi olarak buradaki kiliseyi mescide çevirdikleri ve bu tarihten sonra mahallenin Kilise Mescidi ve Fethiye mahallesi gibi isimlerle anıldığı anlaşılmaktadır. Batısında Hacı Hamza,

⁸⁹ Amasya Tarihi, I, 132.

⁹⁰ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 17a.

⁹¹ Amasya Tarihi, I, 136.

⁹² BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 16b-17a.

⁹³ TK. KKA. TD 26, 11b.

⁹⁴ Amasya Tarihi, I, 158.

⁹⁵ BA. TD 387, 354; TK. KKA. TD 26, 15b.

⁹⁶ Amasya Tarihi, I, 160.

⁹⁷ TK. KKA. TD 26, 7a.

kuzeyinde Kılıççı, doğusunda Dere ve güneyinde Kaba mahalleleri yer almaktaydı⁹⁸. Mahallenin vergi nüfusu 1520'de 15 hane, 4 mücerred, 1 imam; 1576'da 21 hane, 30 mücerred, 1 imam idi⁹⁹. Mahalle günümüzde "Fethiye" ismi ile anılmaktadır¹⁰⁰.

Mescid-i Kutbeddin Mahallesi: 1520 tarihli tahrirde "Mescid-i Hatibüddin" şeklinde geçmektedir. 1576 tarihli tahrirde mahallenin içeri şehirde olduğunun kaydedilmesi Amasya Tarihi'ndeki Sabiküddin mahallesi ile aynı olduğu intibahı vermektedir. Buna göre mahallenin batısı Kamerüddin mahallesi, kuzeyi Harşene dağı, doğusu Kal'a kapısı ve güneyi ise Yeşilirmak ile çevrilidir¹⁰¹. Mahallede 1520'de 20 hane, 15 mücerred, 1 imam; 1576'da 18 hane, 16 mücerred, 1 hatib vergi nüfusu bulunuyordu¹⁰². Bugün bu isimde bir mahalle yoktur.

Müeyyetzade-Yakutiye ve Alaca Mescid Mahallesi: 1520'de her biri ayrı ayrı kaydedilmişken 1576'da "Müeyyetzade" adı altında tek bir mahalle halinde birleştiği görülmektedir. Ancak bu tarihte de her üç mahallenin de adı kaydedilmiştir. 1520'de Müeyyetzade mahallesi 15 hane, 5 mücerred, 1 imam; Yakutiye mahallesi 6 hane, 1 mücerred; Alaca Mescid mahallesi 4 hane, 4 mücerred, 1 imam iken, 1576'da üçünün toplam miktarı 19 hane, 15 mücerred, 1 imam ve 1 hatib olmuştur¹⁰³. Amasya Tarihi'nde bu mahallelerden sadece "Yakutiye"nin ismi geçmektedir. Bu husus Yakutiye mahallesinin zaman içerisinde üç mahalleye ortak isim olduğunu göstermektedir. Yine Amasya Tarihi'ne göre Yakutiye mahallesinin batısı Yeşilirmak, kuzeyi Mehmed Paşa, güneyi ve batısı ise Gümüşlüzade mahallesi ile çevrili idi¹⁰⁴. Günümüzde bu isimde bir mahalle yoktur. Gümüşlü ile Mehmed Paşa mahalleleri arasında kaybolmuştur.

Recep Halife Mahallesi: Batısı Şamice, doğusu Üçler, güneyi Şeyh Kırık mahalleleri, kuzeyi ise şose yolu ile çevrilidir. 879 (1474-75)'de vefat eden sultan hocası Sadreddin Recep Çelebi burada ikamet etmesi ve mescid yaptırması sebebiyle mahalle onun ismi ile anılmıştır¹⁰⁵. Mahallede 1520'de 23 hane, 19 mücerred, 1 imam; 1576'da 35 hane, 18 mücerred, 1 imam, 1 sipahizade nüfus bulunuyordu¹⁰⁶. Bugün bu isimde bir mahalle yoktur. Günümüzdeki Üçler mahallesi içinde kalmıştır.

Saraçlar Mahallesi: Amasya Tarihi'nde ismi "Saraçhane" mahallesi şeklinde geçmektedir. Batısı Köprübaşı, kuzeyi Yeşilirmak, doğusu sel ağzı, güneyi ise Kazancı ve Kocacık mahalleleriyle çevrilidir. Bu mahallede Şadgeldi Paşa tarafından 773 (1371-72)'de inşa edilen cami de Saraçlar adını taşıyordu¹⁰⁷. Vergi nüfusu 1520'de 19 hane, 5

⁹⁸ Amasya Tarihi, I, 154.

⁹⁹ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 7b.

¹⁰⁰ Amasya 1973 İlyılığ, 64.

¹⁰¹ Amasya Tarihi, I, 145.

¹⁰² BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 11a.

¹⁰³ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 9b.

¹⁰⁴ Amasya Tarihi, I, 171.

¹⁰⁵ Amasya Tarihi, I, 139.

¹⁰⁶ BA. TD 387, 354; TK. KKA. TD 26, 12b.

¹⁰⁷ Amasya Tarihi, I, 145-146.

mücerred, 1 imam; 1576'da 25 hane, 11 mücerred idi¹⁰⁸. Bugün aynı isimde bir mahalle yoktur.

Saray Mahallesi: İçeri şehirde yer alan mahallelerden biridir. Batısında Cami-i Enderun, doğusunda Helkis mahalleleri, kuzeyinde Kızlar Sarayı ve güneyinde Yeşilırmak yer almaktadır. Kızlar Ağası Firuz Ağa, 900 (1494-95) yılında bu mahallede bir mescid yaptırmıştır¹⁰⁹. Mahallenin vergi nüfusu 1520 yılında 7 hane; 1576'da 10 hane, 11 mücerred idi¹¹⁰. Bugün bu isimde bir mahalle yoktur.

Sofioğlu Mahallesi: 1520 tahririnde "Mevlana Sofu", Amasya Tarihi'nde ise "Sofizade" isimleriyle kaydedilmiştir. Batısı ve güneyi Gümüşlüzade, doğusu Yakutiye mahalleleri, kuzeyi ise Yeşilırmak ile çevrilidir. Sultan Çelebi Mehmed'in hocası ve müsteşarı Sofi Bayezid Çelebizade Mahmud Çelebi bu mahallede ikamet etmesi dolayısıyla bu isimle anılmıştır¹¹¹. Mahallede 1520'de 9 hane, 1 mücerred; 1576'da 26 hane, 18 mücerred vergi nüfusu vardı¹¹². Günümüzde bu isimde bir mahalle yoktur. Bugün mevcut bulunan Gümüşlü mahallesi içerisinde kalmış olmalıdır.

Sofular Mahallesi: Batısında Gümüşlüzade, kuzeyinde Yakutiye ve Mehmed Paşa mahalleleri, güneyinde Balos kayası, doğusunda ise Pir İlyas Mezarlığı yer almaktadır. Meşhur sofi zatların ikamet etmesi dolayısıyla bu adla anılmıştır. Sultan II. Bayezid devri beylerbeyilerinden Hacı Sinan Bey-zade Abdullah Paşa 890 (1485) yılında bu mahallede kargir metin bir cami, medrese ve darülkura bina ettirmiştir. Abdullah Paşa'nın vefatı dolayısıyla külliye'nin evkafını 907 (1501-02) yılında oğlu defterdar Abdi Bey tanzim ettirmiştir¹¹³. Mahallenin vergi nüfusu 1520'de 55 hane, 27 mücerred, 2 imam iken, 1576'da 46 hane, 40 mücerred, 1 imam ve 1 müderris olmuştur¹¹⁴. Mahalle bugün de aynı isimle anılmaktadır¹¹⁵.

Şah Çelebi Mahallesi: Sadece 1576 tahririnde yer alan mahallede 1 hane, 4 mücerred, 1 imam ve 1 kadı bulunuyordu. Mahallede senelik geliri 2 000 akçe olan ve Şah Çelebi evlatlarınca vakfedilen Kadı hamamı ismiyle bir hamam mevcuttu¹¹⁶. Mahalle hakkında başka bir bilgimiz yoktur.

Şamice Mahallesi: Batısı Gökmedrese, güneyi Çıkırık, doğusu Recep mahalleleri ve kuzeyi ise Şose yolu ile çevrilidir. Mimar Şemseddin Ahmed Şamice 856 (1452) senesine kadar bu mahallede ikamet ettiğinden Şamice denmiştir. Mimar Şemseddin Ahmed burada 847 (1443-44)'de bir mescid, çeşme ve mektep inşa ettirerek evkafını tanzim etmiştir¹¹⁷. Mahallenin vergi nüfusu 1520 yılında 11 hane, 19

¹⁰⁸ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 9b.

¹⁰⁹ Amasya Tarihi, I, 147.

¹¹⁰ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 15b.

¹¹¹ Amasya Tarihi, I, 151.

¹¹² BA. TD 387, 354; TK. KKA. TD 26, 8b-9a.

¹¹³ Amasya Tarihi, I, 152.

¹¹⁴ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 10b.

¹¹⁵ Amasya 1973 İlyılığı, 65.

¹¹⁶ TK. KKA. TD 26, 9b.

¹¹⁷ Amasya Tarihi, I, 149.

mücerred, 1 imam iken, 1576'da 47 hane, 13 mücerred, 1 muhassıl olmuştur¹¹⁸. Bugün bu isimde bir mahalle yoktur. Günümüzde Gökmedrese mahallesi içerisinde yer almış olmalıdır.

Şamlular Mahallesi: Batısı mezarlık, kuzeyi bağlar, doğusu Yeşilirmak, güneyi ise Kal'a-i Bala eteği ile çevrilidir. 791 (1389) tarihinde Mısır'daki bir karışıklık sebebiyle Şam'dan gelen Türkler'in bu mahalleye yerleşmesi dolayısıyla bu adı almıştır. Mahallede Melik Gazi Bey'in camii ve türbesi yer almaktadır. Küçük Kapı Ağası Ayas Ağa da 900 (1494-95) yılında burada kargir bir cami, medrese ve mektep inşa ettirmiştir¹¹⁹. Mahallenin vergi nüfusu 1520'de 54 hane, 17 mücerred, 1 imam; 1576'da 41 hane, 32 mücerred, 1 imam, Sultan Bayezid Han imareti vekilharcı ile mütevellisinden ibaret idi¹²⁰. Mahalle, günümüzde Şamlar ismi ile anılmaktadır¹²¹.

Şeyh Kırık Mahallesi: 1520 tarihli tahrirde Şeyh Kulak şeklinde kaydedilen mahalle, Amasya Tarihi'nde ise "Çıkırık" ismi ile yer almıştır. Batısı Şamice, kuzeyi Recep, doğusu Üçler, güneyi ise Kübcügez mahalleleri ile çevrilidir. Sultan Mesud'un burada bir hangah yaptırması dolayısıyla mahalle 560 (1165) tarihinden 340 (1436-37)'a kadar Hangah mahallesi ismi ile anılmıştır. Daha sonra ülemadan Şeyh Kırık namı ile meşhur Mehmed Çelebi bu mahallede ikamet etmesi dolayısıyla mahalleye Şeyh Kırık ismi verilmiştir¹²². Mahallede 1520 tarihinde 17 hane, 7 mücerred, 2 imam; 1576'da 54 hane, 35 mücerred nüfus vardı¹²³. Bugün bu isimde bir mahalle yoktur.

Temenna Mahallesi: Kuzeyi Eslem, batısı ve güneyi Dere mahalleleri, doğusu ise Zincirlikaya ile çevrilidir. Hüseyin Hüsameddin Bey, mahallenin ismini burada ikamet eden İran şairlerinden Temenna-yı Nişaburi'den aldığını kaydetmektedir. Hızır Paşa kethüdası Hüsameddin Ağa, bu mahallede 874 (1469-70)'de kargir bir mektep ve çeşme inşa ettirmişti¹²⁴. 1520 tarihli tahrirde yer almayan mahallenin 1576'daki vergi nüfusu 43 hane, 47 mücerred şeklindeydi¹²⁵. Günümüzde aynı isimde bir mahalle yoktur. Dere mahallesi içerisinde yer almıştır.

Uzun Mustafa Mahallesi: Batısı Hoca Süleyman, kuzeyi Kazancı, doğusu Dere ve güneyi Kılıççı mahalleleriyle çevrilidir. Sultan II. Mehmed ve II. Bayezid devirlerinde sefirlik vazifesiyle Mısır'a gönderilen Hacı Mustafa Çelebi, 905 (1499-1500) tarihine kadar burada ikamet ettiğinden mahalle onun ismiyle anılmıştır. Mustafa Çelebi 900 (1494-95) tarihinde burada bir mescid, mektep ve çeşme yaptırarak evkafını tanzim etmiştir¹²⁶. Mahallenin vergi nüfusu 1520'de 18 hane, 3 mücerred, 1 imam; 1576'da 18 hane, 20 mücerred idi¹²⁷. Bugün aynı adı taşıyan bir mahalle yoktur.

¹¹⁸ BA. TD 387, 354; TK. KKA. TD 26, 12b-13a.

¹¹⁹ Amasya Tarihi, I, 149.

¹²⁰ BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 10a.

¹²¹ Amasya 1973 İlyığı, 65.

¹²² Amasya Tarihi, I, 124.

¹²³ BA. TD 387, 354; TK. KKA. TD 26, 12a.

¹²⁴ Amasya Tarihi, I, 120.

¹²⁵ TK. KKA. TD 26, 5b-6a.

¹²⁶ Amasya Tarihi, I, 109.

¹²⁷ BA. TD. 387, 353; TK. KKA. TD 26, 8b.

Üçler Mahallesi: 1520 tarihli tahrirde “Üçler-i Kebir” adını taşıyan mahallenin batısı Recep, doğusu Devehane mahalleleri, kuzeyi Şose yolu, güneyi ise Kübcügez mahallesi ve mezarlık ile çevrilidir. Sultan Çelebi Mehmed devrinde bu mahallede ikamet eden ve üçler diye bilinen ulemadan Niğdeli-zade Sofi Bayezid, Feyzullah ve Yakub Çelebilere izafeten bu adı almıştır. Mahallede üçüzlerden Feyzullah Çelebi bir de mescid inşa ettirmiştir¹²⁸. Mahallenin vergi nüfusu 1520’de 26 hane, 17 mücerred, 1 imam iken kısa zamanda artarak, 1576’da 63 hane, 10 mücerred, 1 imam olmuştur¹²⁹. Mahalle günümüzde de aynı isimle anılmaktadır¹³⁰.

1520’de mevcut bulunan Kal’agez Mescidi, Şimal ve Yörgüç Paşa mahallelerine 1576 tahririnde rastlanmamıştır. Bunlardan Kal’agez Mescidi mahallesinde 10 hane, 1 mücerred, 1 imam¹³¹; Şimal mahallesinde ise 33 hane, 6 mücerred, 1 imam¹³² vergi nüfusu vardı. Bu iki mahallenin yeri tespit olunamamıştır. Rum beylerbeyi Yörgüç Paşa’nın ismiyle anılan mahallenin ise bu paşanın yaptırdığı cami etrafında yer aldığı anlaşılmaktadır. Yörgüç Paşa Camii’nin daha sonra Gökmedrese mahallesi içerisinde kaldığı, Hüseyin Hüsameddin Bey tarafından kaydedilmektedir¹³³. Bu durum, adı geçen mahallenin 1576’da Gökmedrese mahallesiyle birleştiğini göstermektedir. Yörgüç Paşa mahallesinin 1520’de vergi nüfusu 8 hane, 5 mücerred ve 1 imam şeklindeydi¹³⁴.

Amasya’da gebran (gayr-ı müslim) başlığı altında gösterilen mahallelerden Vartan mahallesinde¹³⁵ 1520’de 53 hane, 1576’da 61 hane, 39 mücerred; Çadırcı, diğer ismiyle Papas mahallesinde¹³⁶, 1520’de 33 hane; 1576’da 18 hane, 29 mücerred vergi nüfusu bulunuyordu. 1520’de 63 haneye sahip Anderyas mahallesi ile 73 haneye sahip Bulak maa Köprüne mahallelerinin¹³⁷ isimlerine 1576’da rastlanmamıştır. Buna karşılık 1576’da zikri geçen ve 93 hane, 36 mücerred bulunan Suvadiye mahallesinin¹³⁸ bu iki mahallenin yerini aldığı söylenebilir. Ayrıca tahrirlerde cemaat başlığı altında verilen Nasara’nın vergi nüfusu 1520’de 73 hane, 1576’da 13 hane, 3 mücerred; Yahudiler’in ise 1520’de 21 hane, 1576’da 38 hane, 25 mücerred idi¹³⁹.

XVI. asırda Amasya’nın tahmini olarak en yüksek nüfusuna sahip olan mahalleleri isimlerini günümüze kadar korumuşlardır. Bugün de merkez mahalleler olma özelliğine sahip olan bu mahallelerin isimleri ile 1576’daki tahmini nüfusları şu şekildedir:

128 *Amasya Tarihi*, I, 107-108.

129 *BA. TD 387, 353; TK. KKA. TD 26, 12a-b.*

130 *Amasya 1973 İlyullığı*, 64.

131 *BA. TD 387, 353.*

132 *BA. TD 387, 354.*

133 *Amasya Tarihi*, I, 164.

134 *BA. TD 387, 353.*

135 *BA. TD 387, 354; TK. KKA. TD 26, 13b.*

136 *BA. TD 387, 354; TK. KKA. TD 26, 13b.*

137 *BA. TD 387, 354.*

138 *TK. KKA. TD 26, 13b-14b.*

139 *BA. TD 387, 354; TK. KKA. TD 26, 14b-15a.*

Dere Mescidi mahallesi: 544, Üçler mahallesi: 360, Gümüştü mahallesi: 352, Mehmed Paşa mahallesi: 321, Gökmedrese mahallesi: 304, Sofular mahallesi: 280, Şamlılar mahallesi: 252 ve Hızır Paşa mahallesi: 172 nüfusa sahiptir.

4. ŞEHİRİN NÜFUSU

Amasya şehri XV ve XVI. asırlarda şehzade sancağı olması dolayısıyla kazandığı siyasi fonksiyonuna paralel olarak, nüfus bakımından da Anadolu'nun en büyük şehirleri arasında yer almıştır. Nitekim tahrir defterindeki vergi mükellefi hanelerinin toplanması sonucunda şehirde 1520 tarihinde 1042 Müslüman hane ve 471 mücerrede karşılık, 324 gebran hanesi bulunuyordu. Evli vergi mükellefini gösteren hane deyiminin umumiyetle 5 kişiyi göstermesinden hareketle yapılan hesaplama sonucunda şehrin tahmini nüfusu 5681'i müslüman ve 1620'si gebran olmak üzere 7301 kişidir. Şehirdeki saray hizmetlileri ve askeri zümre mensupları bu hesaplamanın dışındadır. 1510-1530 yılları arasında gerçekleştirilen tahrir neticelerinden elde edilen verilere göre yapılan hesaplamalar sonucunda beyliklere başkentlik yapmış ve Osmanlılar'a geçince şehzade sancağı olarak mümtaz bir konuma kavuşmuş diğer Anadolu şehirlerinden Kütahya'nın 5438¹⁴⁰, Trabzon'un 7753¹⁴¹, Manisa'nın 6 496¹⁴², Sivas'ın 7520, Konya'nın 6033¹⁴³ ve Tokat'ın 7450¹⁴⁴ kişilik nüfusa sahip bulunduğu göz önüne alınırsa Amasya'nın nüfus bakımından da önde gelen şehirlerden biri olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Amasya'nın elimizde mevcut 50 yıl sonraki tahrir neticesinden nüfus artış hızının %30 civarında seyrettiği görülmektedir. 1576 tarihli bu tahrir verilerine göre şehirde 1510 Müslüman hane ve 919 mücerrede karşılık, 233 gayr-ı müslim hane ve 135 mücerrede bulunuyordu. Buradan şehrin tahmini nüfusunun 8469'u müslim ve 1300'ü gayr-ı müslim olmak üzere 9769'a çıktığı anlaşılmaktadır. Diğer Anadolu şehirlerinde de bu tarihler arasında genel ortalama artış hızı %30 ila %50 arasındadır. Nitekim hemen hemen aynı tarihlerde (1570-1580 arası) gerçekleştirilen tahrir neticelerine göre Kütahya'nın 7725¹⁴⁵, Trabzon'un 10984¹⁴⁶, Manisa'nın 8245¹⁴⁷,

¹⁴⁰ M. Çetin Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi* (= *TAD*), İstanbul 1988, sy. 3, 205.

¹⁴¹ Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadi Hayat*, İstanbul 1993, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 142.

¹⁴² Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, 55.

¹⁴³ S. Faroqhi, "Taxation and urban activities in sixteenth century Anatolia", *I. J. T. S.*, I (1979), 39-41. Bu makalede şehirlerin yalnızca vergi nüfusu ile mücerredleri gösterilmiş olup bilinen tahmini nüfus hesabıyla zikrettiğimiz sayıları kendimiz tespit ettik.

¹⁴⁴ Ahmet Şimşirgil, *Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat (1455-1574)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1990, 75.

¹⁴⁵ M. Çetin Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya. . .", 205.

¹⁴⁶ H. Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı. . .*, 142.

¹⁴⁷ F. M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, 55.

Sivas'ın 15682, Konya'nın 14917¹⁴⁸ ve Tokat'ın 14089¹⁴⁹ kişilik nüfusa ulaştıkları görülmektedir.

Amasya elverişli olmayan konumuna rağmen sonraki yüzyıllar da da nüfusunu periyodik bir şekilde artırmaya devam etmiştir. Evliya Çelebi'nin XVII. yüzyıl ortalarında şehri 5000 hane olarak kaydetmesi¹⁵⁰ nüfusun 20000 civarında olduğunu göstermektedir. 1890'ların Osmanlı idari yapısını ele alan Vital Cuinet, Amasya şehrinin nüfusunu 30000 olarak vermiştir¹⁵¹. XIX. asrın başında eserini kaleme alan Hüseyin Hüsameddin Bey'e göre ise bu rakam 37000¹⁵²dir.

Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun 1910 yılından sonra içine düştüğü bunalımlı 12 yıl ve Kurtuluş Savaşı dönemi sonunda Amasya, 10 bin nüfuslu küçük bir kasaba haline geldi¹⁵³. Böylece önemini yitiren şehirde Cumhuriyetten sonra da uzun yıllar dikkate değer bir gelişme görülmedi. Nitekim 1960 yılına kadar nüfusunda görülen duraklama ve hatta zaman zaman azalma bunun en açık belgesidir¹⁵⁴. 1927 yılında 12841, 1934 yılında 11981'e düşmüş, 1940 yılında 13635 iken, 1945 yılında 13334'e gerilemiştir. 1950 yılında 14470, 1955 yılında 17560 olan şehir nüfusu bu tarihten itibaren nispeten bir canlanma göstermiştir. 1960'ta 28525, 1970'te 36646, 1980'de 48066, 1990'da ise 57288'e yükselmiştir. Dikkat edilirse Anadolu şehirlerinin pek çoklarında görülen hızlı nüfus artışını Amasya'da görmek mümkün değildir. Bunun nedenlerini şehrin kuruluş mevkii ile uzun zaman sınai ve ticari hayatında bir gelişme olmamasına ve civar illerdeki iş ve kazanç imkanlarının daha elverişli bulunmasına bağlayabiliriz.

5. TARİHİ ESERLER VE VAKIFLARI

Amasya şehri Türk hakimiyeti devresi altına girmesi ile birlikte yapılan dini ve sosyal müesseseleriyle bir ilim ve kültür merkezi haline geldi. Özellikle Osmanlılar döneminde XIV. asrın son çeyreğinden itibaren şehrin şehzade sancağı olarak mümtaz bir hale gelmesi ilim ve kültür hayatını daha da canlandırdı. Yaklaşık 200 yıl devam eden bu devrede Şükrullah, Şeyh Hamdullah, Taci Bey, Cafer Çelebi, Müeyyedzade Abdurrahman Çelebi, Zenbilli Ali Efendi ve Sabuncuoğlu Şerefeddin gibi din ve fen ilimlerinde meşhur şahsiyetler yetişti. Bu arada XVI. asır tahrir defterlerinde görüldüğü üzere şehirdeki cami, mescid, medrese, imaret ve zaviye gibi eserlerin bolluğu da bir ölçüde ilim ve kültür hayatının zenginliğinin açık bir göstergesi olmaktadır.

Amasya sahip olduğu bu ilmi hüviyetini asırlarca devam ettirmiştir. Nitekim 1864'te Anadolu'yu gezen Georges Perrot anılarında Amasya'nın ilim ve kültür hayatına

¹⁴⁸ S. Faroqhi, "Taxation and Urban. . .", 39-41.

¹⁴⁹ A. Şimşirgil, *Tokat*, 75.

¹⁵⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, II, 186.

¹⁵¹ Vital Cuinet, *La Turquie D'Asia*, I, Paris 1890, 741.

¹⁵² *Amasya Tarihi*, I, 8.

¹⁵³ Osman Yalçın, *Amasya*, İstanbul 1974, 23.

¹⁵⁴ *Amasya 1973 İlyullüğü*, 55; O. Yalçın, *Amasya*, 24.

ışık tutabilecek şu bilgileri vermektedir: “Selçuklulardan bu yana Amasya aydın bir kent, bir üniversite kenti olarak tanınmıştı. Bu yönüyle Amasya’ya Anadolu’nun Oxford’u denilebilirdi. Kentin yaklaşık 25000 nüfusu vardı. Bu nüfusun 2 000’i 18 medrese ve kolejde öğrenim gören talebelereydi. Medreseler kendilerine ait taşınmaz mallara sahiptiler. Öğrencilerine yalnızca barınacak odalar sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda her hafta ekmek, pirinç ve zeytinyağı dağıtıyorlardı. Hatta medreselerde öğrencilere harçlık bile veriyorlardı”¹⁵⁵. Yine şehrin XIX. asırdaki durumu hakkında bilgiler veren Mustafa Vazih Efendi, Amasya’nın bir talebeler diyarı olduğunu söyler¹⁵⁶. Görülüyor ki Amasya şehri bütün bir Selçuklu ve Osmanlı hakimiyeti devresinde, ilim ve kültür merkezi olma vasfını korumuştur. Amasya’nın XVI. asırdaki dini ve sosyal eserleri ile bunlara tahsis edilmiş vakıfları ise şu şekildedir. Bu eserlerin bir kısmı yekun halinde tahrirde gösterildiği gibi¹⁵⁷ bir kısmını da biz vakıf kayıtlarından çıkarmış bulunuyoruz.

a. Cami ve Mescidler

Abdullah Beğ Camii: 890/1485 tarihinde Sofular mahallesinde II. Bayezid devri ümerasından Sinan Bey-zade Abdullah Paşa tarafından yaptırılmıştır. Cami yanındaki medrese ve darülhadis ile birlikte külliye halindeydi. Abdullah Paşa, külliyesi inşa edildiği sırada vefat etmiş ve vakıfları oğlu Abdi Bey tarafından 907/1501-1502 tarihinde düzenlenmiştir¹⁵⁸. Bina iki parçadan müteşekkildir. Birinci kısım üstü fenerli bir iç avlunun etrafına yerleştirilmiş dört hücre ve bunlara bitişik bir minareden meydana gelmiştir. İkinci kısım ise, aynı zamanda bir dershane konumundaki mesciddir¹⁵⁹. Buradan namaz kılınan bölümün aynı zamanda medrese ve darü’l-hadis talebelerinin ders gördükleri yer olduğu anlaşılmaktadır. Moloz taştan inşa olunan cami, yüksek kasnaklı bir kubbe ile örtülüdür. Cami günümüzde bulunduğu mahallin adı ile (*Sofular Camii*) anılmaktadır. Camie Amasya’ya tabi Kürtler köyünün malikanesi vakfedilmiştir¹⁶⁰.

Bayezid Paşa Camii: Beyazıt Paşa mahallesindedir. Yahşi Bey-zade Bayezid Paşa¹⁶¹ tarafından 817 (1414) yılında yaptırılmış ve 820 (1418)’de evkafı tanzim edilmiştir¹⁶². Kesme taştan yapılan cami ters T planlıdır. Caminin giriş kapısı kare bir mekana açılır. Küçük bir geçitten sonra büyük kemerle birbirinden ayrılan iki kubbeli bir dikkörtgen olan ibadet bölümüne geçilir. Bu bölümün doğu ve batı yanlarında ikişer

¹⁵⁵ G. Perrot, *Souvenirs d'un voyage en Asie Mineure*, Paris 1864, 439 v. d.

¹⁵⁶ Mustafa Vazih, *Tafsili’-t-Makalat ve Tekmilü’-t-Rivayat*, 38b-39a.

¹⁵⁷ BA. TD 387, 355.

¹⁵⁸ *Amasya Tarihi*, I, 152-153.

¹⁵⁹ İ. Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid-Yavuz Selim Devri (886-926/1431-1520)*, V, İstanbul 1983, 8.

¹⁶⁰ BA. TD 387, 359.

¹⁶¹ Yahşi Bey-zade Bayezid Paşa, Fetret devri başlarında Çelebi Mehmed’in lalası idi. 815 (1412)’de vezirlikle Amasya muhafızı olmuş ve camiini de bu sırada yaptırmıştır. 816 (1413)’de Rumeli beylerbeyisi olan Bayezid Paşa 819 (1416)’da vezir-i azamlığa getirilmiş, 1422 yılında Şehzade Mustafa Vakası sırasında şehid düşmüştür. Bkz. İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1972, I, 136-139.

¹⁶² *Amasya Tarihi*, I, 110.

oda yeralmaktadır. Camiin son cemaat yerinin sol duvarında, 1892 tarihinde tamir olunduğunu gösteren kitabesi bulunmaktadır¹⁶³.

Amasya tahrir defterlerinde camie ait vakıf kaydına rastlanmamıştır. Vakıflarının tamamı imareti adına kaydedilmiştir ki bunları “Bayezid Paşa İmareti” kısmında gösterdik. Ancak Başbakanlık Arşivi’nde mevcut vakfiyesine göre Bayezid Paşa’nın cami ve imaretine yaptığı vakıflarını ve görevlerini tespit etmek mümkündür¹⁶⁴.

Vakıfları:

Merzion nahiyesinde Rumcuk, Olgu allusu köyleri, Mahbub Çelebi bağı, Küçük köy

Kaynar Pınar nahiyesinde Dadı, Çalak, İlyas, Kışlak ve Tatar Çiftliği köyleri ile değirmenler.

Karbansaray nahiyesinde Kalud, Tazımon nahiyesinde Ovacık ve Bacur, Kazabad sahrasında Doğanobası ve Amasya mülhakatından Sevide köyleri.

Biçaroğlu Hamza Bey ile Emir-i kebir Mustafa Bey kızı Sitti Hatun’dan ve kendi zevcesi Benefşe Hatun’dan Bayezid Paşa’ya intikal eden emlakden 6 072’de 3 023’ü

Derzi köyüne tabi Serkis, Öbak ve Geçid köyleri bütün hukukiyle.

Emir Hacı Şadgeldi hamamının yarı hissesi, Boyacı bağı, Hacı Bey bağları ve Köktilos tepesinde ziraate elverişli arazi, hamam yanında 11 dükkan, Çalak köyünde Ulu bağ, Ahmed Çelebi bağı ve Şeyh Ali bostan bağları.

Yukarıköprü mevkiinde Yakut Paşa zaviyesine bitişik kağıthane denilen arazi.

Atabek medresesi yakınında arazi ve ahırlar. 15 abd-ı memluk, Kibritiye mahallesinde menzil.

Menderas nahiyesinde Karlu köyü.

Rumcuk köyünde arsa, Toğan Obası köyünde 8/21’ne malik olduğu arazi.

Görevlileri ve hasılatın dağılımı:

Müteveliye hasılatın 1/5’i, Şeyhe 6 dirhem ve senede 10 müd buğday, imama 3 dirhem, 6 müd buğday, müezzine 2 dirhem, her gün birer cüz okuyacak hafızın beherine günde birer, nakib ve bevva birer, aşçıya 3 dirhem ve 6 müd buğday, çırağına 2, ekmekçiye 3, çırağına 2, hımariye 2 dirhem 6 müd buğday verilmesi ve tamirata günde 10 dirhem ayrılması vakfiyede şart koşulmuştur.

Gök Medrese Camii: 665 (1266-67) yılında Emir Seyfeddin Torumtay tarafından yaptırılmıştır. Hüseyin Hüsameddin’e göre, sert taşlardan yapılmış olan caminin kapısı üzerindeki kitabesi sökülmüş olup 1316 yılında Gürce-zade Mehmed Necib Eendi tarafından tamir edildiğine dair bir kitabe konmuştur¹⁶⁵. Çevresi geometrik motiflerle süslü ana kapının iki yanındaki pencereler, Selçuklu taş işçiliğinin güzel örneklerindedir. 1962 yılından 1978’e kadar müze olarak kullanılan cami, 1980

¹⁶³ E. Hakkı Ayverdi, *Çelebi ve II. Sultan Murad Devri, 806-855 (1403-1451)*, II, İstanbul 1972, 4-5; *Amasya Tarihi*, I, 110-111.

¹⁶⁴ BA. Ali Emiri Tasnifi, No:2; E. H. Ayverdi, *Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, II, 5-6.

¹⁶⁵ *Amasya Tarihi*, I, 163-164.

yılından sonra tekrar ibadete açılmıştır. Tahrir defterlerinde caminin vakfına rastlanmamıştır.

Gümüsoğlu Camii: 725 (1325) yılında Gümüşlü-zade Taceddin Mahmud Çelebi tarafından yaptırılmıştır¹⁶⁶. Bu sebeple Gümüşlü-zade adıyla da anılmaktadır. Bulunduğu mahalle adını vermiş ve bu isim günümüze kadar mevcudiyetini devam ettirmiştir. 1419 depreminde yıkılmış olan cami, 1491 yılında defterdar Ahmed Bey tarafından inşa edilmiş ve 1688 yılında Gümüşlü-zade İbrahim tarafından, esaslı şekilde yeniden tamir ettirilmiştir¹⁶⁷. 1134 (1721-22)'de müteveli Hacı Mustafa Ağa binayı yenilemiştir. Yarı metruk bir haldeki caminin dört bir yanında asırların getirdiği zelzele, yangın ve tamir izleri mevcuttur. Tahrirlerde camie ait vakıf kaydına rastlanmamıştır.

İne Kal'a Camii: 1520 tarihli tahrir defterinde cami yekünleri verilirken adı geçen cami¹⁶⁸ hakkında hiç bir bilgi bulunamamıştır. Camie ait vakıf kaydı da yoktur.

Mehmed Paşa Camii: Amasya valisi Hızır Paşa-zade Mehmed Paşa¹⁶⁹ tarafından 891 (1486) yılında yaptırılmıştır. Merhum Mehmed Paşa, yaptırdığı cami münasebetiyle bulunduğu mahalleye ismini vermiş ve bu isim günümüze kadar muhafaza edilmiştir. Caminin yanında ayrıca bir medrese, imarethane ve türbe olup külliye halindeydi¹⁷⁰. Bugün bunlardan cami, yanlarındaki odalar (tabhane olması muhtemel) ve türbe ayakta. Cami en son 1967 yılında onarılmıştır.

Menmed Paşa camii kesme taştan inşa olunmuştur. Kare planlı mekanını, sekizgen kasnaklı bir kubbe örtmektedir. Kubbe içi kalem işi motif ve yazılarla süslüdür. Minberi Türk mimarisinin en güzel taş minberlerindedir. Bütün yüzeyi yaprak ve kıvrık dal motifleriyle süslenen minberin üzerinde ayetel kürsi yazılıdır¹⁷¹

Tahrirlerde Mehmed Paşa'nın vakıfları imaretine kayıtlıdır. Bu itibarla vakıf köylerini imareti bölümünde gösterdik. İ. Hakkı Uzunçarşılı Mehmed Paşa'nın çok geniş bir vakfiyesi olduğunu ve bir nüshasının Sivas Vakıflar Müdürlüğü'nde bulunduğunu kaydetmektedir¹⁷².

Meydan Camii: Bugün mevcut bulunmayan ve hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadığımız camiye ait olarak tahrir deterlerinde de vakıf kaydına rastlanmamıştır.

Pervane Camii: Hüseyin Hüsameddin Bey, Burma Minare Camii olarak adlandırmakta ve Selçuklu emirlerinden Necmeddin Ferruh'un bina ettiğini yazmaktadır. Evkafını ise damadı Pervane Bey'in 699 (1299-1300) yılında tanzim ettiğini

¹⁶⁶ *Amasya Tarihi*, I, 166.

¹⁶⁷ *Amasya 1973 İlyılığı*, 101.

¹⁶⁸ *BA. TD 387*, 359.

¹⁶⁹ Mehmed Paşa, Fatih Sultan Mehmed devri ümerasındandı. Sultan II. Bayezid'in cülusu ile Semendire sancakeyliğinden Rumeli beylerbeyliğine (1482) ve bir sene sonra da vezirliğe getirilmiştir. 1485'de görevinden azledilen Mehmed Paşa Amasya valisi Şehzade Ahmed'e lala tayin edildi. 892 (1487) senesinde Mısır harbine katıldı ve 893 (1488)'de Amasya'ya döndü. Mehmed Paşa 904 (1498-99) senesinde vefat etti. Bkz. *Amasya Tarihi*, III, 236-243.

¹⁷⁰ *Amasya Tarihi*, I, 168.

¹⁷¹ İ. Aydın Yüksel, *II. Bayezid-Yavuz Selim Devri*, 39-40; *Amasya Tarihi*, I, 168-169.

¹⁷² İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler*, İstanbul 1927, I, 126.

söylemektedir¹⁷³. Ayrıca caminin bulunduğu mahallenin de Pervane Beğ mahallesi olduğu göz önünde tutulursa aynı cami olduğu anlaşılır. Caminin kapısı üzerindeki kitabesinde tarih kısmı eksiktir. Ancak kitabede Ebü'l-Feth Keyhüsrev (II. Gıyaseddin Keyhüsrev) döneminde inşa olduğu belirtilmektedir ki¹⁷⁴ bu hükümdarın saltanat yılları olan 1237-1247 arasında yapıldığı ortaya çıkmaktadır.

Evliya Çelebi seyahatnamesinde Mahkeme Camii adıyla anılan¹⁷⁵ cami, kesme taştan yapılmış olup dikdörtgen planlıdır. XVII. yüzyıldan kaldığı anlaşılan ve camiin sağında yer alan minaresi burmalıdır. Bu sebeple cami bu tarihten sonraki eserlerde ve günümüzde Burma Minare Camii adıyla anılmıştır. Camiin kapısı Selçuklu taş işçiliğinin güzel bir örneği olan örgü motifli bordürle çevrilidir. Mihrabı mukarnaslı olup kenarı yeşil çinilerle kaplıdır¹⁷⁶. 1602 ve 1726 yıllarında iki kez yanmış ve her seferinde yeniden onarılmıştır¹⁷⁷.

Vakıfları: Amasya'ya tabi Karakilise, Bağdiken, Göndeş, Zaz, Kavakalan, Yargez, Aktaş, Bucak, Yenice, Sofular, Kızılskü, Şahnelü, Andoz, Kışlacık Kavağı, Divanlu köyleri ile Ladik kazasına tabi Caniha, Küpecik, Hamid ve Çölmekci köylerinin malikane hisselerinin yarısı. Gelbulaş, Gelalaş ve Alabedir köylerinin malikane hisselerinin 1/4'ü camiye vakfedilmiştir¹⁷⁸.

Sultan Bayezid Camii: Sultan II. Bayezid tarafından, cülüsünü müteakip 891 (1486) yılında yaptırılmıştır. Cami, medrese, şadırvan, imarethane ve tabhânenen meydana gelen külliyein etrafı kargir bir duvar ile çevrilmiştir. Bu duvarın orta kısmında cami yer almaktadır¹⁷⁹.

Amasya'nın en güzel eserlerinden biri olan Sultan Bayezid Camii, kesme taştan inşa olunmuştur. Plan bakımından yan mekanlı camilere benzemektedir. Caminin ana mekanı iki büyük kubbe ile örtülüdür. Cephesinde beş kubbeli bir son cemaat yeri olan caminin kapısı üzerinde, mükemmel bir inşa kitabesi bulunmaktadır. Doğu ve batı köşelerinde iki zarif minaresi yükselmektedir. Minareler özellikle taş işçiliği bakımından değer taşımaktadır¹⁸⁰. 1939 depreminde harap olan cami, 1954 yılında tamir edilmiştir. Tahrir defterlerinde cami adına vakfa rastlanmamıştır.

Şehr-i Enderun Camii: İç kalede bulunması sebebiyle bu adı almıştır. Hüseyin Hüsameddin Bey, caminin Gazi Bey ünvanı ile de anıldığını, bu itibarla Danişmendli hükümdarlarından Melik Şemseddin İsmail veya Melik İzzeddin Mehmed'e ait olacağını söylemektedir. 635 (1237-38) yılından önce yaptırılmıştır diyorsa da¹⁸¹ bu tarihten çok daha evvel olmalıdır. Çünkü Melik Şemseddin İsmail 561 (1161-66) yılında saltanat sürmüştür.

¹⁷³ *Amasya Tarihi*, I, 115.

¹⁷⁴ İ. H. Uzunçarşılı, *Kitabeler*, 99-100.

¹⁷⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, II, 187.

¹⁷⁶ *Amasya Tarihi*, I, 115-116.

¹⁷⁷ *Amasya 1973 İl Yıllığı*, 100-101.

¹⁷⁸ BA. TD 387, 363-364, 367-368, 383.

¹⁷⁹ *Amasya Tarihi*, I, 126.

¹⁸⁰ İ. A. Yüksel, *II. Bayezid-Yavuz Selim Devri*, 15-26.

¹⁸¹ *Amasya Tarihi*, I, 121.

Kare şeklindeki caminin her tarafı kırmızı tuğlalarla yapılmıştır. Duvarı yüksek, içi geniş ve üstü ahşaptır. Doğu kısmında kalın bir minaresi vardır. Camie Sultan II. Bayezid'in annesi Gülbahar Hatun ile Şehzade Ahmed'in hanımı Gülçiçek Hatun zengin vakıflarda bulunmuşlardır¹⁸². Tahrir defterlerine göre Amasya'ya tabi Figani ve Konaç köylerinin¹⁸³ malikane hisselerinin yarısı camie vakıftır.

Yörgüç Paşa Camii: Gökmedrese mahallesinde Osmanlı vezirlerinden Atabeyzade Yörgüç Paşa tarafından 834 (1430-31) yılında yaptırılmıştır¹⁸⁴. Yörgüç Paşa bu sırada Rumiye-i Suğra valisi olarak bölgede bulunuyordu. Caminin yanında yine Yörgüç Paşa tarafından yaptırılan türbe, imarethane ve medrese olup külliye halindedir¹⁸⁵. Bugün bu külliye yalnız cami ile kendisi ve evlatlarına mahsus türbe kalmıştır¹⁸⁶.

Cami kesme taştan inşa olunmuştur. Cephesi mermerden olup musanna'dır. Arka arkaya iki kubbe ve arka kubbenin iki tarafında birer küçük kubbesi yer almaktadır. Minaresi doğu tarafındadır¹⁸⁷. Camiye Amasya'nın Ergoma nahiyesine tabi Kavak, Babacuk ve Kulu köylerinin¹⁸⁸ malikane hisselerinin 1/4'ü ile Simre-i Ladik nahiyesine tabi Şeyhkoyun köyü malikane hissesinin 1/4'ü¹⁸⁹ vakfedilmiştir.

Paşa'nın 840 (1436) tarihinde tanzim ettirdiği vakfiyesine göre camide görevli imama günde 2 dirhem ve senede 4 müd buğday, müezzine günde 1 dirhem ve senede 3 müd buğday verilmesi şart koşulmuştur¹⁹⁰.

İskender ve Mehmed Çelebi Mescidi: Mescid hakkında bir bilgi elde edilememiştir. 1520 tarihinde Amasya'ya tabi Sevincer ve Keşlik köylerinin 20 hisse olan malikanesinden 1 hissesinin yarısı mescide vakfolunmuştur¹⁹¹.

Ma'sume Hatun Mescidi: Dere mahallesinde olup 922 (1516) yılında, Şeyhülislam Cemali-zade Ali Efendi'nin kızkardeşi Ma'sume Hatun tarafından yaptırılmıştır¹⁹². Ma'sume Hatun, mescidin yanında ayrıca bir zaviye ve çeşme de inşa ettirmişti. Hüseyin Hüsameddin Bey'e göre 1910'larda mescid harap, çeşme kuru ve zaviye de kaybolmuştu. Günümüzde bu eserler mevcut değildir¹⁹³. Mescide 1520 tarihinde, Amasya'ya bağlı Yurdanikid köyünün malikane hissesinin 1/4'ü, vakıf olarak görülmektedir¹⁹⁴.

¹⁸² *Amasya Tarihi*, I, 121-123.

¹⁸³ *BA. TD 387*, 358.

¹⁸⁴ *Uzunçarşılı, Kitabeler*, 116.

¹⁸⁵ *Amasya Tarihi*, I, 115.

¹⁸⁶ *Amasya 1973 İl Yıllığı*, 102-103.

¹⁸⁷ E. H. Ayverdi, *Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, II, 215-226.

¹⁸⁸ *BA. TD 387*, 378, 381, 383.

¹⁸⁹ *BA. TD 90*, 85

¹⁹⁰ *BA. Vakfiyeler*, 19/7.

¹⁹¹ *BA. TD 387*, 375-376.

¹⁹² *Amasya Tarihi*, I, 137.

¹⁹³ İ. A. Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid*. . . , V, 420.

¹⁹⁴ *BA. TD 387*, 362.

Süleyman Ağa-yı Kılari Mescidi: Kazancı mahallesindedir. 890 (1485) yılında saray kilercisi Süleyman Ağa tarafından yaptırılmıştır¹⁹⁵. Mescidin kapısı üzerindeki Arapça kitabesinde banisinin adı “Selim Ağa” namıyla geçmektedir¹⁹⁶. Tahrir defterlerinde vakıfları belirtilirken ise “Süleyman Ağa-yı Kılari” diye kayıtlıdır. Bu itibarla mescid bazı eserlerde Kılari Selim, bazılarında ise Kılari Süleyman Ağa isimleriyle zikrolunmuştur.

Kesme taştan inşa olunan mescid kare planlıdır. Ana mekanı sekizgen kasnaklı bir kubbe örtmektedir. Tek şerefeli minaresi sağdadır. İki kubbeli bir son cemaat yeri vardır. Depremlerde zarar gören mescid birkaç kez tamir görmüştür¹⁹⁷.

Tahrir defterlerinden elde edilen bilgilere göre, Süleyman Ağa'nın mescide zengin vakıflarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1520 tarihinde mescide Amasya'ya tabi Mahmudlu köyünün nısf malikanesi, Efkeri köyünün malikanesinin 20 sehinden 12 sehimi, Kozluca köyünün 1/2 malikanesinin 1/4'ü Kulak köyü malikanesinin 24 sehinden 14 sehimi ve Yollu köyünün malikane hissesinden 1/4'ü vakıftır¹⁹⁸.

b. Medreseler

Alaca Hamam Medresesi: 1520 tarihli tahrirde medreselerin yekünü verilirken kaydedilmiştir¹⁹⁹. Hakkında hiçbir bilgi bulunmayan medrese adına vakıf kaydına da rastlanmamıştır.

Atabey Medresesi: Sultan II. Mesud'un atabeylerinden Nasıreddin Ahmed Atabey tarafından 727 (1326-27) yılında yaptırılmıştır²⁰⁰. Hüseyin Hüsameddin Bey, 15 odalı bir dershaneyi ve ortasında bir bahçeyi kapsayan medresenin, 1294 (1877) yılından itibaren boş bir arsa halini aldığından ve etrafına demirci dükkanları yapıldığından²⁰¹ bahsetmektedir.

Medreseye 1520 tarihinde Amasya'ya tabi İnebeğ, Divanluca ve Atabey köylerinin²⁰² malikane hisseleri vakıf olarak görülmektedir.

Darüşşifa Medresesi: Yakutiye mahallesinde Pirincçi caddesindedir. İlhanlılardan Mehmed Hüdabende'nin karısı İldüş'ün adamlarından Anber bin Abdullah Ağa ve Anadolu emiri Ahmed Bey tarafından 708 (1308-1309) yılında yaptırılmıştır²⁰³. Medrese gayet sağlam kesme taşlardan yapılmıştır. Binanın kuzey, güney ve doğu taraflarında büyükçe üçer oda ve kapının yan taraflarında birer oda vardır. 1873 yılına kadar hekim yetiştiren bu tıp medresesi özellikle akıl hastanesi (bimarhane) olarak da hizmet vermiştir. Birkaç kez tamir edilen Darüşşifa, en son 1945'de restore

¹⁹⁵ *Amasya Tarihi*, I, 157-158.

¹⁹⁶ İ. A. Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid*. . . , V, 37.

¹⁹⁷ *Amasya 1973 İl Yıllığı*, 105; *Amasya Tarihi*, I, 158; İ. A. Yüksel, *Osm. Mimarisinde, II. Bayezid*. . . , V, 37.

¹⁹⁸ BA. TD 387, 357, 359-361, 383.

¹⁹⁹ BA. TD 387, 355.

²⁰⁰ *Amasya Tarihi*, I, 274.

²⁰¹ *Aynı eser*, 274.

²⁰² BA. TD 387, 357, 363, 383.

²⁰³ *Amasya Tarihi*, I, 171.

edilmiştir²⁰⁴. Medresenin vakıfları arasında Amasya'ya tabi Sinazi ve Budak köylerinin²⁰⁵ malikane hisseleri görülmektedir.

Gazi Medresesi: Medreseler yekününde yer aldığı halde²⁰⁶, hakkında herhangi bir bilgiye ve vakıf kaydına rastlanmamıştır.

Gök Medrese: 665 (1266-67) yılında Amasya valisi Emir Seyfeddin Torumtay tarafından, Gökmedrese mahallesinde yaptırılmıştır. Bu sebeple Torumtay medresesi de denmekte olup vakıf kayıtlarında geçmektedir. Aynı addaki camiin, büyük kapısının iç tarafında görülen boşluğun, kuzey ve batı taraflarında yer alan birkaç küçük odadan ibarettir. Dersanesi doğu kısmında olup üstü açıktır. Bu dershanenin yeri sonradan Torumtay evladına türbe olarak verilmiştir²⁰⁷. 1926-1977 yılları arasında müze olarak kullanılan bina²⁰⁸, günümüzde yalnız cami vazifesi görmektedir. Amasya'ya tabi Zara köyünün malikanesi medreseye vakıftır²⁰⁹.

Halifet Medresesi: Selçuklu emirlerinden Mübarizüddin Halife Alp tarafından, Şamice mahallesinde 606 (1209-10) tarihinde yaptırılmıştır²¹⁰. Amasya'da ikinci olarak bina edilen medrese, birkaç kez zelzele sebebiyle harap olmuş ve tamir edilmiş²¹¹ ise de, bugün enkaz yığını halindedir²¹². Medreseye vakıf olarak Amasya'ya tabi Mahmutlu köyü nısıf malikanesinin bir kısmı ile Gücemid, Karaman, Harmanağılı, Halifet, Yüzbeği, Uzunoba ve Temurağılı köylerinin malikane hisseleri tayin olunmuştur²¹³.

Hızır Paşa Medresesi: 870 (1465-66) tarihinde Atabey-zade Hayreddin Hızır Paşa tarafından, Hızır Paşa mahallesinde yaptırılmıştır²¹⁴. Rum beylerbeyi Yörgüç Paşa'nın kardeşi olan Hızır Paşa'nın, şehrin en batısında Şeyh Cui köyüne giden yolun üzerinde inşa ettirdiği eseri; cami, medrese, şadırvan ve hamamdan müteşekkil külliye halindedir. Şimdi yerinde istasyon bulunan Ok Meydanı bu külliyenin aşağısında ve güneyindedir²¹⁵.

Moloz taştan inşa olunan camii düz ahşap tavanlı zaviyeli camilere örnektir. Caminin giriş kapısı karşısında yer alan medrese kargir olup, ufak hücrelidir. Vakfiyesinden 8 hücreli olduğu anlaşılmaktadır. Medrese şimdi yok olmuştur. Caminin batısında yer alan hamam ise; kare planlı, moloz taştan yapılmış, kubbeli küçük bir eserdir²¹⁶.

²⁰⁴ Amasya 1973 İl Yıllığı, 113-114.

²⁰⁵ BA. TD 387, 383, 385.

²⁰⁶ BA. TD 387, 355.

²⁰⁷ Amasya Tarihi, I, 126, 295-298.

²⁰⁸ Amasya 1973 İl Yıllığı, 101.

²⁰⁹ BA. TD 387, 356.

²¹⁰ Refet Yinanç, "Halifet Gazi Medresesi Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, XV, Ankara 1982, 7.

²¹¹ Amasya Tarihi, I, 283.

²¹² Amasya 1973 İl Yıllığı, 117.

²¹³ BA. TD 387, 357-358, 378.

²¹⁴ Amasya Tarihi, I, 282.

²¹⁵ E. H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, 885-886 (1451-1481)*, III, İstanbul 1973, 27.

²¹⁶ Amasya 1973 İl Yıllığı, 106.

Tahrir defterlerinden Hızır Paşa'nın külliyesine zengin vakıflarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu vakıfların tamamı, tahrirlerde medreseye kaydolunmuştur. Ancak Paşa'nın vakfiyesinde külliyyeye vakıf olarak gösterdiği akarı ile karşılaştırınca²¹⁷ bizim tahrir defterlerinden tespit ettiklerimiz ile tam bir uygunluk göstermektedir. Medreseye 1520 tarihinde Doğanköy, Küblüce, Karabuğra, Halas, Çakırca, Kuşcular, Yenice, Ulucaagaç köyleriyle Mikurus köyüne bağlı Paşa çiftliğinin tamam malikaneleri; Başermen, İlca, Sivrikilise, Belay ve Mikurus köylerinin malikane hisselerinin yarısı; Elisken ve Karatekru köylerinin malikanelerinden, 7 sehimden iki sehim vakıftır²¹⁸.

Vakıflardan elde edilen gelirin görevlilere dağılımı ise şu şekildedir²¹⁹:

Mütevelliye mahsulün 1/5'i; Müderrise 15 dirhem, 20 müd buğday, 10 müd arpa; 8 hücrede ders gören talebeye 8 dirhem; talebeden olan imama 1 dirhem, 5 müd buğday; müezzine 3 müd buğday; Ekmekçi ve ferraşa 1 dirhem 3 müd buğday; Aşçıya 1 dirhem 3 müd buğdayın yanısıra et için 4, matbah için 9, ekmek için 18 müd buğday; Cabiye 2 dirhemdir.

Hüseyin Ağa Medrese ve Camii: Şamlular (Şamlar) mahallesinde II. Bayezid'in Amasya'daki kapağlarından, Büyük Kapı Ağası Hüseyin Ağa tarafından 893 (1488) tarihinde yaptırılmıştır²²⁰. Kapağası, Büyük Ağa ve Hüseyiniye medreseleri adıyla da anılmaktadır. Osmanlı medrese mimarisinde plan bakımından benzeri çok az olan sekizgen bir medresedir. Duvarları moloz taş ve tuğla hatıllıdır. Medreseye kuzeybatı köşesindeki yay kemerli kapıdan girilir. Kubbeli ve pencereli 20 öğrenci odası ile bir ders odası vardır. Aynı zamanda mescid olarak da kullanılan ders odası büyük bir kubbeyle örtülmüştür²²¹. Nitekim tahrirlerde vakıf köyleri yazılırken "Medrese ve Cami" ibaresi kullanılan Hüseyin Ağa Medresesi'nin çift hizmet gördüğu anlaşılmaktadır. Medrese paye itibarıyla ilk yapıldığı yıllarda 30'lu iken, 963 (1554-55) yıllarında 40'lular arasında bulunuyordu²²². Hüseyin Hüsameddin bey ise tarih vermeksizin medresenin 60'lı olduğunu yazar²²³. Medrese son senelerde oldukça güzel bir şekilde tamir edilmiştir.

Medresenin vakıfları: Amasya'ya tabi Şehlü, Kabacagöz, Esengeldi, İbi, Kavacık ve İmerd köylerinin 1/2 malikanesi; Çiftlik köyünün malikane hisselerinin tamamı; Kozdağı ve Şeyhyeni köylerinin malikane ve divani hisseleri; Güneyviran ve Ağcakaya köyü malikanelerinin 2/3'ü; Karapınar köyü malikane gelirinin 1/3'ü ve Yosunluk köyünün 1/2 malikanesinden 200 hissede 160 hissesi²²⁴.

Küçük Ağa Medresesi: Sultan II. Bayezid devrinde, Küçük Kapı Ağası Ayas Ağa tarafından, 900 (1494-95) tarihinde Şamlular mahallesinde yaptırılmıştır. Bu

²¹⁷ E. Hakkı Ayverdi Bey vakıfları belirtirken pek çok köyün ismini Osmanlıca yazılışıyla göstermiş ayrıca Ulucaagaç köyünü Oyum Ağa; Sivri Kilise'yi Seferi Kilise, Küblüce'yi Köylüce şekillerinde kaydetmiştir. Bk. *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*. . . , 28.

²¹⁸ BA. TD 387, 359, 360, 362, 372, 380-384.

²¹⁹ BK. E. H. Ayverdi, *Fatih Devri*, 28.

²²⁰ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler*, 130.

²²¹ İ. A. Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde*. . . , V, 46-47; Semavi Eyice, "Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın vakıfları", A. Ü. Ed. Fak. Araştırma Dergisi, Özel S. , 1978, 159 v. d.

²²² Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, 137.

²²³ *Amasya Tarihi*, I, 278.

²²⁴ BA. TD 387, 366-369, 372, 382, 387; Ayrıca bk. S. Eyice, "Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın Vakıfları", 216.

sebeple medreseye Ayas Ağa Medresesi ve bulunduğu mahallin adına izafeten Şamlular (Şamlar) Medresesi de denmektedir²²⁵. Nitekim tahrirlerde vakıfları yazılırken “Medrese-i Ayas Ağa” tabiri kullanılmaktadır. Medrese yine Ayas Ağa'nın yaptırmış olduğu cami ve mektep ile bir külliye halindeydi²²⁶.

Moloz taştan inşa olunan medrese, U planlıdır. Öğrenci odaları, beşik tonozlarla örtülüdür. Dershanesi yoktur. Güneyinde yer alan Küçük Ağa (Ayas Ağa) Camii, medrese talebelerinin dershane hizmetini de görüyordu²²⁷. Hüseyin Hüsameddin Bey, tarih belirtmeksizin medresenin payesinin ellili olduğunu söylemektedir²²⁸. Oysa medresenin XVI. asrın sonlarında yirmili olduğu görülmektedir²²⁹. XVI. asırda Amasya kazasına tabi Geli köyünün 1/2 malikanesi ile Yalunuzuğağaç köyünün tamam malikanesi medreseye vakfedilmiştir²³⁰.

Mehmed Paşa Medresesi: Sultan II. Bayezid devri vezirlerinden Mehmed Paşa bin Hızır Paşa tarafından, 900 (1495-96) tarihinde yaptırılmıştır. Mehmed Paşa Camiinin kuzey ve doğu taraflarını kapsayan bir daire şeklinde inşa edilmiştir²³¹. 944 (1537)'den önce paye itibarıyla yirmili olan medreseyi²³², Hüseyin Hüsameddin 1095 (1682)'de altmışlı olarak göstermektedir²³³. Bugün mevcut bulunmayan medresenin vakfına rastlanmamıştır.

Meydan Medresesi: Amasya medreseleri yekünunda adı geçen bu medreseye²³⁴ ait olmak üzere, tahrirlerde vakıf kaydına rastlanmamıştır. Meydan, Seyfeddin Mescidi mahallesinde olduğunu tahmin etmekteyiz.

Sultan Bayezid Medresesi: Sultan II. Bayezid'in emriyle Şehzade Ahmed tarafından 886 (1481-82) yılında temeli atılmış ve 821 (1486)'da tamamlanmıştır²³⁵. Sultaniye-ismiyle de meşhur olan medrese, Sultan Bayezid Camii'nin batısında yer almaktadır. Kesme taştan yapılmış olup U planlıdır. Medresenin mükemmel bir dershanesi vardır. Dershaneinin doğu ve batısında ise herbiri kubbeli olmak üzere 18 odası bulunmaktadır²³⁶. Medresenin payesinin 1540 yılında 60'lı, 1564'te ise 100'lü olduğu görülmektedir²³⁷. Bina günümüzde kütüphane olarak hizmet vermektedir.

²²⁵ *Amasya Tarihi*, I, 306.

²²⁶ Cahid Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, 84.

²²⁷ İ. A. Yüksel, *II. Bayezid-Yavuz Sultan Selim Devri*, 11.

²²⁸ *Amasya Tarihi*, I, 306-307.

²²⁹ Atai, *Hadayikü'l-hakayık fi tekmileti's-şakayık*, İstanbul 1268, 300.

²³⁰ BA. TD 387, 380, 385.

²³¹ *Amasya Tarihi*, I, 307; İ. A. Yüksel, *Osmanlı Mim. II. Bayezid*, V, 43.

²³² Cahid Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, 84-85.

²³³ *Amasya Tarihi*, I, 308.

²³⁴ BA. TD 387, 355.

²³⁵ *Amasya Tarihi*, I, 126, 292.

²³⁶ İ. A. Yüksel, *Osmanlı Mim. II. Bayezid*, V, 26; Hüseyin Hüsameddin Bey ise 14 oda ve 3 mülazımlar odası olmak üzere toplam 17 oda bulunduğunu kaydetmektedir. *Amasya Tarihi*, I, 292.

²³⁷ Cahid Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, 487.

Amasya'ya tabi Boğa köyü iki başdan yani malikanesi ve divanisiyle, Sultan Bayezid imaret ve medresesine vakf edilmiştir²³⁸.

Yörgüç Paşa Medresesi: Sultan II. Murad devri vezirlerinden Yörgüç Paşa tarafından yaptırılmıştır²³⁹. Hüseyin Hüsameddin'e göre aynı isimdeki camiin içinde bulunan birkaç taş hücreden meydana geliyordu. Daha sonra talebelere kifayet etmemesi sebebiyle, mütevellisi Yörgüç Paşa zade Mustafa Bey tarafından, 1044 (1634-35)'de caminin doğu tarafına ahşap 12 hücre daha yapılarak, medreseye ilave olunmuştur. Ancak 1281 (1864-65) tarihinde medrese hücreleri harap olmuş ve bir daha da tamir edilemeyerek ortadan kalkmış, yeri bahçe halini almıştır²⁴⁰.

Medrese paye bakımından 925 (1519)'de yirmililer arasında iken, 970 (1562-63)'den önce ellili payesine yükseldiği²⁴¹ ve 1063 (1652-53) tarihinde de aynı durumda olduğu görülmektedir²⁴². Medreseye Amasya'nın Ergoma nahiyesine tabi Eymirler köyü malikane hissesi²⁴³ ile Osmanlık'a tabi Ballar, Muylar ve Yenice köylerinin²⁴⁴ malikane hisselerinin tamamı vakıf olarak verilmiştir.

c. İmaretler

Bayezid Paşa İmaret: Bayezid Paşa mahallesinde, Yahşi Bey-zade Bayezid Paşa tarafından 817 (1414) yılında yaptırılmıştır²⁴⁵. Caminin doğu cihetindedir. Bugün yerinde askeri binalar vardır. İmarete, Amasya'ya tabi Varay, Tevkir, Davud, İlyas, Çalak, Pazarköy, Öbek köyleri ile Merzifon'a tabi Urumcuk köyünün malikane hisselerinin tamamı ile yine Amasya'ya tabi Böke köyünün 3/4 malikane hissesi vakfedilmiştir²⁴⁶.

Hatun-ı Valde-i Merhum Sultan Ahmed İmaret: Hatuniye mahallesindedir. Sultan II. Bayezid'in zevcesi ve Şehzade Sultan Ahmed'in validesi Bülbül Hatun tarafından, 915 (1509-10) yılında yaptırılmıştır²⁴⁷. Doğu cihetinde yer alan câmi ve mektep ile beraber bir külliye teşkil etmektedir. Aynı tarihlerde vakfiyesi de tanzim edilen hayratın, yanındaki hamam da, Bülbül Hatun'un mülkü olmakla beraber Amasya emiri Şadgeldi Paşa'dan intikal etmiştir²⁴⁸. Vakı kayıtlarında, Hatuniye adıyla geçen imaretin sonunda, bazılarında "der Tokat" ibaresi olup, bazılarında yoktur. "Der Tokat" ibaresi ile yazılanların, Tokat'taki imaretin vakfı oldukları anlaşılmaktadır. Mevzumuz olan Amasya'daki Hatuniye imaretine, Amasya'ya tabi Avcılar köyü

²³⁸ BA. TD 387, 358.

²³⁹ *Amasya Tarihi*, I, 165, 312.

²⁴⁰ *Amasya Tarihi*, I, 312; C. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, 464.

²⁴¹ *Topkapı Sarayı Arşivi, D. 7625*; Atai, *Hadayikü'l-hakayik*, 46; M. Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, 163.

²⁴² C. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, 464.

²⁴³ BA. TD 387, 384.

²⁴⁴ BA. TD 444, 76, 157-158; BA. TD 387, 404.

²⁴⁵ *Amasya Tarihi*, I, 110.

²⁴⁶ BA. TD 387, 357-359, 361, 387.

²⁴⁷ *Amasya Tarihi*, I, 134, 262, 313.

²⁴⁸ İ. A. Yüksel, *Osmanlı Mim. II. Bayezid. . .*, V, 34-35.

malikanesi, Tahma köyü nısıf malikanesi olan dokuz sehinden üç sehim ve tamam divanisi, Hızır köyü malikanesinden beş sehinden üç sehim ve Bağluca köyü ile, Zekeriya Oğlanı mezraası malikane ve divanisi ile vakfedilmiştir²⁴⁹.

Mehmed Paşa İmareti: Mehmed Paşa mahallesinde, vezir Hızır Paşa zade Mehmed Paşa tarafından, 900 (1494-95) yılında yaptırılmıştır²⁵⁰. Caminin ön kısmında yer alan imaret bugün tamamıyla yok olmuştur²⁵¹. İmarete, Amasya'ya tabi Kayadibi köyü malikanesi, Ergoma nahiyesine tabi Mikurus köyünün rubu' malikanesi ile Yosunluk ve Lefki köylerinin nısıf malikaneleri vakfedilmiştir²⁵².

Sultan Bayezid İmareti: İmaret-i Sultan Bayezid Han mahallesindedir²⁵³. II. Bayezid tarafından 891 (1486) yılında yaptırılmış olup, caminin doğu kısmında yer almaktadır²⁵⁴. Amasya'ya tabi Boğa köyü malikanesi imarete vakfedilmiştir²⁵⁵.

Yakub Paşa İmareti: Amasya Tarihi'nde adı geçen Yakup Paşa mahallesindedir²⁵⁶. Ankara beylerbeyi Pazarlı oğlu Yakub Paşa burada mescid, çilehane ve tekke'den müteşekkil küçük bir külliye inşa ettirmiştir. 815 (1413) yılında vakfiyesi tanzim olunan külliye, daha sonra bir de medrese ilave olunmuştur²⁵⁷. Adı geçen tekke tahrirde zikredilen imaret olmalıdır²⁵⁸. İmarete, Amasya'ya tabi Yıkılğan köyü malikanesi, vakıf olarak görülmektedir²⁵⁹.

Yakutiye İmareti: Hüseyin Hüsameddin'in verdiği bilgiye göre Yakutiye mahallesinde, Osmanlı emirlerinden Sinanüddin Yakut Paşa tarafından, 816 (1413) yılında yaptırılmıştır²⁶⁰. İmarete vakıf olarak, Amasya'ya tabi Aluçarası köyü ile Ergoma nahiyesine tabi Salurcu ve Çakallar köylerinin²⁶¹ malikaneleri görülmektedir.

Yörgüç Paşa İmareti: Gökmedrese mahallesinde, Atabeyzade Yörgüç Paşa tarafından 834 (1430-31) yılında yapılmıştır²⁶². Yörgüç Paşa ve evladına mahsus türbenin karşısında yer alan imaret, bugün yok olmuştur²⁶³. Yörgüç Paşa vakfiyesinde imaretin görevlileri ve bunlara verilecek ücretler ile giderleri şu şekilde gösterilmiştir: Şeyhe günde 5 dirhem, senede 6 müd buğday. Nakibe günde 1 dirhem, senede 3 müd buğday. Tabbaha (aşçı) günde 2 dirhem, senede 3 müd buğday ve yardımcısına günde 1 dirhem. Habbaza (ekmekçi) günde 1 dirhem, senede 4 müd buğday ve yardımcısına

²⁴⁹ BA. TD 387, 357-359.

²⁵⁰ Amasya Tarihi, I, 168.

²⁵¹ Amasya 1973 İl Yıllığı.

²⁵² BA. TD 387, 357, 360, 380-381.

²⁵³ BA. TD 387, 353.

²⁵⁴ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, II, 188; Amasya Tarihi, I, 126.

²⁵⁵ BA. TD 387, 358.

²⁵⁶ Amasya Tarihi, I, 175.

²⁵⁷ E. H. Ayverdi, Osmanlı Mim. Çelebi ve II. Sultan Murad. . . , II, 26-29.

²⁵⁸ BA. TD 387, 355.

²⁵⁹ BA. TD 387, 357.

²⁶⁰ Amasya Tarihi, I, 171.

²⁶¹ BA. TD 387, 363, 378, 382.

²⁶² Amasya Tarihi, I, 165.

²⁶³ Amasya 1973 İl Yıllığı, 102-103.

günde 1 dirhem. Cabiye günde 2 dirhem, senede 4'er müd buğday ve arpa. Hazine (mahzen memuru) günde 1 dirhem senede 2 müd buğday²⁶⁴.

İmarete vakıf olarak ise; Amasya'ya tabi Hisarkavak, Kalacık köyleri ile Lefki Öyük mezraasının malikane hisselerinin tamamı. Emirlü etrakiye, Meksan, Figani, Konaç köyleri malikane hisselerinin 1/2'si. Ahiöyük, Ulus ve Ahihüsam köylerinin 1/4'ü ile 23/40'ı. Saray-ı Sekban Timur ve Yeni köylerinin 23/40'ı. Yağman Köyü'nün 23/24'ü. Simre-i Ladik kazasına tabi Hızır köyü malikane hissesi. Bergoma ve Yavaş nahiyelerine bağlı nefsi-i Bergoma ile Karsan köyü malikane hisseleri. Ergoma nahiyesine bağlı Kanu, Kayacık ve Kabaklı köylerinin malikane hisselerinin tamamı. Yuvala köyünün ise yarısı. Gümüş nahiyesine tabi Kızılcaviran, Gölhüseyin ve Ağıl köylerinin tamam malikaneleri tahsis kılınmıştır²⁶⁵.

d. Zaviyeler

Ahi Darü'l-Hadis Zaviyesi: 1520 tarihinde Ergoma nahiyesine tabi Adadepe²⁶⁶ köyünün tamam malikanesinin vakf edilmiş görüldüğü zaviye hakkında bir bilgimiz yoktur. Bu arada yine Ergoma nahiyesinde Yenice köyüne bağlı Şeyh Saca malikanesinin vakf edilmiş olduğu Ahi Zaviyesinin de²⁶⁷ aynı zaviye olduğunu tahmin etmekteyiz.

Ahi Sa'deddin Zaviyesi: Aynı adı taşıyan mahallede ulemadan Sa'deddin Çelebi'nin oğlu, divan katibi Sa'di Çelebi tarafından 878 (1473-74) yılında yaptırılmıştır²⁶⁸. Amasya'ya tabi Yağmur köyünün²⁶⁹ nısıf malikanesi zaviyeye vakıf kaydedilmiştir.

Hayreddin Fakih Zaviyesi: 1520 tarihinde Ergoma nahiyesine tabi Hayreddin Fakih köyünün²⁷⁰ 1/2 malikanesinin vakfedilmiş olduğu zaviye hakkında bir bilgimiz yoktur.

Hızır Paşa Zaviyesi: Hızır Paşa mahallesinde, Atabeyzade Hızır Paşa tarafından, 870 (1465-66) yılında yaptırılmış²⁷¹ ve evkafı tanzim edilmiştir. Amasya'ya tabi Mahmudlu köyünün nısıf malikanesi, Hızır Paşa'nın zaviye ve medresesine, Terkan köyünün nısıf malikanesi ise yalnız zaviyesine vakf edilmiştir²⁷².

Selamet Hatun Zaviyesi: Selamet Hatun, meşhur Amasya müftisi Abdurrahman Muslihi Efendi'nin kızıdır. 857 (1453) senesinde, Pirinççi mahallesinin kuzeydoğusunda, Yakub Paşa tekkesi ile Yakut Paşa imareti arasında zaviyesini inşa ettirmiş ve vakıflarda bulunmuştur. Zaviye, daha sonra Şeyhi olan Abdülvedud Efendi'ye

²⁶⁴ BA. Vakfiyeler, 19/7.

²⁶⁵ BA. TD 387, 356-358, 360-361, 370, 375-376, 378, 381-382, 388-389; TD 90, 98.

²⁶⁶ BA. TD 387, 381.

²⁶⁷ BA. TD 387, 384.

²⁶⁸ Amasya Tarihi, I, 147-148.

²⁶⁹ BA. TD 387, 361.

²⁷⁰ BA. TD 387, 380.

²⁷¹ Amasya Tarihi, I, 135.

²⁷² BA. TD 387, 357.

nisbetle, Yâvedud Tekkesi namıyla meşhur olmuştur²⁷³. Bina 1808'den sonra harap olmuş, sadece 'Selamet Hatun'un türbesi kalmıştır. Ergoma nahiyesine tabi Hacet ve Arucak köylerinin²⁷⁴ malikaneleri zaviyenin vakıflarıdır.

e. Türbeler ve Diğer Eserler

Hacı Hamza Türbesi: Hacı Hamza mahallesinde, aynı adı taşıyan mescidin bahçesindedir. Büyük bir kemerle camie açılmaktadır. Kesme taştan yapılmış olup, kare planlı ve kubbelidir. Bu türbede Osmanlı emirlerinden Hacı Hamza Bey'den başka, oğulları Ahmed, Mahmud, Kasım beyler ve ulemadan Bali Bey zade Abdurrahman Çelebi medfundur²⁷⁵. Simre-i Ladik nahiyesine tabi Karataş köyünün²⁷⁶ malikanesi bu türbeye vakfedilmiştir.

Hoca Oruç Bey Türbesi: Hüseyin Hüsameddin'in verdiği bilgiye göre 870 (1465-66) yılında, Hızır Paşa tarafından yaptırılmıştır. Oruç Bey, Hızır Paşa'nın damadı Kasım Bey'in oğludur. Onun erken ölümünden dolayı çok üzülen Hızır Paşa, kendi camii yanında, bu türbeyi yaptırmıştır²⁷⁷. Simre-i Ladik nahiyesine tabi Mikrebolus köyünün²⁷⁸ Üçruba' malikanesi bu türbeye vakfedilmiştir.

İskender ve Mehmed Çelebi Türbesi: Amasya Tarihi'nde İskender Memi Çelebi denilen Muhyeddin Mehmed Çelebi ve oğlu İskender Çelebi yatmaktadır. Üçler türbesinin karşısındaki mezarlıktadır. Türbeyi yapan ve vakfiyesini tanzim eden İskender Çelebi'dir²⁷⁹. Türbeye Simre-i Ladik nahiyesine tabi Sevincer ve Keşlik köylerinin²⁸⁰ 20 sehim olan malikanesinden nısıf bir sehimleri vakfedilmiştir.

Sultan Mesud Türbesi: Üçler mahallesinin önündeki Narlıbahçe mezarlığının güneyindedir. Her tarafı taştan yapılmış olup gayet sağlamdır. Üzeri beşik tonozla örtülüdür. Türbede Sultan I. Mesud (1096-1156) ile Selçuklu şehzadelerine ait sandukalar sıralanmıştır. Hüseyin Hüsameddin Bey, Yörgüç Paşa'nın kızının da burada medfun olduğunu belirtirse de²⁸¹ bunların sonradan babalarının türbesine naklolunduğu anlaşılmaktadır²⁸². Türbeye vakıf olarak tahrirlerde Simre-i Ladik nahiyesine tabi Kocacıkdoğan, Aydoğdu ve Tahna köyleri²⁸³ malikanesi görülmektedir.

Şeyh İlyas Türbesi: Sevadiye mahallesi mezarlığı başındaki Pirler parkı içindedir. Türbede, Gümüşlü-zade diye de bilinen ulemadan Pir Şücaeddin İlyas Halveti, damadı Pir Celaleddin Abdurrahman Çelebi, torunu Pir Hayreddin Hızır Çelebi, hanımı ve kızlarından dört tanesinin kabri bulunmaktadır. Türbe ilk kez Pir Şücaeddin İlyas'ın

²⁷³ E. Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mim. Fatih Devri. . .*, III, 31; *Amasya Tarihi*, I, 115, 253-254.

²⁷⁴ BA. TD 387, 382-383.

²⁷⁵ *Amasya Tarihi*, I, 194.

²⁷⁶ BA. TD 387, 375.

²⁷⁷ *Amasya Tarihi*, I, 183.

²⁷⁸ BA. TD 387, 371.

²⁷⁹ *Amasya Tarihi*, I, 180.

²⁸⁰ BA. TD 387, 375-376.

²⁸¹ *Amasya Tarihi*, I, 199 v. d.

²⁸² E. H. Ayverdi, *Osmanlı Mim. Çelebi ve II. Sultan Murad. . .*, 225.

²⁸³ BA. TD 387, 372-373.

vafatı üzerine (1433) Gümüşlü-zade Ahmed Paşa tarafından küçük bir hücre şeklinde inşa olunmuştu. 890 (1485) yılında Sultan II. Bayezid türbeyi kargir olarak, ortasında büyük ve yanlarında küçük iki kubbe halinde yeniden inşa ettirmiştir²⁸⁴. Türbe 1689'da Gümüşlüzade İbrahim Paşa tarafından, 1895'te ise halkın yardımları ile iki kez tamir edilmiştir. Ergoma nahiyesine tabi Karamağara köyü²⁸⁵ malikane ve divanisiyle türbeye vakfedilmiştir.

Mevlevihane: Hüseyin Hüsameddin'in verdiği bilgiye göre, Hükümet Köprüsü civarında ve Yeşilırmak sahilindedir. 714 (1314-15) yılında Alaaddin Ali Pervane Beğ tarafından bina edilmiştir²⁸⁶. Vakıfları Amasya'ya tabi Tavra ve Seyfe köyleri ile Ergoma nahiyesine tabi Bağluca köyünün²⁸⁷ tamam malikaneleridir.

XVI. asırda Amasya'da mevcut bulunan diğer cami, mescid, medrese, mektep, çeşme ve hamam gibi eserlerle bunların banileri mahalleler bölümünde zikredilmiştir. Bu eserlerden pek çoğu XIX. asra hatta XX. yüzyılın başlarına kadar sağlam ve işler halde gelmiş ise de bu tarihlerde vakıf müessesesinin bozulması sebebiyle bakımsızlıktan harap olmuşlardır.

6. İKTİSADİ HAYAT

İlk çağlardan itibaren şehirlerin ticari fonksiyonu ve önemini aksettiren en önemli husus yollardı. Bu bakımdan öncelikle XV ve XVI. asırlarda Amasya'dan geçen ticaret yollarını²⁸⁸ kısaca belirtmek faydalı olacaktır.

1. Tebriz, Bargiri, Erciş, Malazgirt, Hınıs, Erzurum, Tercan, Erzincan, Zara, Sivas, Tokat, Amasya, Samsun, Sinop.
2. Samsun, Havza, Merzion, Amasya, Aksaray, Konya.
3. Amasya, Sivas, Kayseri, Aksaray.
4. Amasya, Zile, Kırşehir, Aksaray.
5. Sinop, Vezirköprü, Samsun, Amasya, Sivas, Malatya, Bağdat veya Halep.

Görüldüğü gibi Amasya şehri küçümsenmeyecek bir ticaret ağının merkezinde yer almıştır. Bu itibarla şehir, Osmanlılar döneminde siyasi fonksiyonuna paralel olarak ticari ve iktisadi bir merkez olarak da dikkati çekmektedir. Nitekim XVI. asır tahrir defterlerindeki vergi gelir kategorileri şehrin ekonomik canlılığını büyük ölçüde gözler önüne sermektedir.

²⁸⁴ *Amasya Tarihi*, I, 188, 240; III, 166, 168, 183.

²⁸⁵ *BA. TD 387*, 381.

²⁸⁶ *Amasya Tarihi*, I, 246 v. d.

²⁸⁷ *BA. TD 387*, 363, 365, 384.

²⁸⁸ Geniş bilgi için bk. Osman Turan, "Selçuk Kervansarayları", *Belleten*, X/39, Ankara 1946, 471-496; Halil İnalçık, "Bursa, XV. asır sanayi ve ticaret tarihine dair vesikalar", *Belleten*, XXIV/93, Ankara 1960, 45-96; İsmet İlter, *Tarihi Türk Hanları*, Ankara 1969, 21-22.

1520 tarihinde Amasya şehrinin vergi gelirleri padişah ve mirliya hasları arasında paylaştırılmış olup şu şekildedir²⁸⁹:

Padişah hasları:		
Mahsul-i bağ, bahçe, meyve ve engür, fi sene:	1. 500	akçe
Mahsul-i beytülmal ve mal-i gaib ve mal-i mefkud ve yava ve gayrihi:	21. 740	akçe
Mahsul-i beber ve post-ı vaşak:	2. 500	akçe
Mukataa-i darü'd-darb, fi sene-i kamile:	50. 000	akçe
Mukataa-i mizan-ı harir, fi sene:	33. 333	akçe
Mahsul-i mevkufat ve mabeyn-i timarha-i vilayet-i Rum, fi sene:	20. 000	akçe
Toplam:	129. 128	akçe
Mirliva hasları:		
An mahsul-i nefsi-i Amasya ve karye-i Ziyare ve gayrihi, gayr-ı ez bağ ve bahçe:	162. 638	akçe
Genel Toplam:	291. 766	akçe

1576 yılında şehre ait vergi gelir kategorileri ve dağılımı ise şu şekildedir²⁹⁰:

Padişah hasları:		
Beytülmal ve mal-ı gaib ve mal-ı mefkud ve kaçgun, fi sene:	22. 500	akçe
Mahsul-i post-ı vaşak, fi sene:	2. 000	akçe
Mahsul-i bağ-ı Sultan Ahmed, hasıl:	1. 000	akçe
Mahsul-i bağ ve bahçe, hasıl:	500	akçe
Mahsul-i darü'd-darb-ı hassa, fi sene:	50. 000	akçe
Mahsul-i mizan-ı harir, fi sene:	45. 000	akçe
Mahsul-i mevkufat ve mabeyn-i timarha-i sipahiyan-ı vilayet-i Rum, fi sene:	50. 000	akçe
Toplam:	171. 000	akçe
Mirliva hasları:		
Mukataa-i tamga ve ihtisab ve boyahane ve bozahane ve pazar-ı ester ve pazar-ı rişte ve pazar-ı keyl ve pazar-ı esb, fi sene:	52. 000	akçe
Mukataa-i kabban ve şemi'hane ve iki yol tamgasıyla resp-i keyl, fi sene:	26. 000	akçe
Mahsul-i öşr-i bağat ve sebzevat, fi sene:	800	akçe
Bad-ı hava ve cürm-i cinayet ve arusane ve yava ve mürde ve baha-i abd-ı abık, fi sene:	18. 000	akçe
Mukataa-i zemin-i bozahane, fi sene:	500	akçe
Bac-ı hamr-ı gebran ve yahudiyân-ı nefsi-i		

²⁸⁹ BA. TD 387, 354-355.

²⁹⁰ TK. KKA. TD 26, 19a-19b.

şehir. Haricden gelen hamrın batmanından bırer akçe ve hamr için gelen üzüm ham- linden (taşınmasından) üçer akçe alınır, fi sene:	8. 000	akçe
İspençe-i gebran-ı nefsi-i şehir, fi sene:	8. 000	akçe
Toplam:	113. 300	akçe
Genel Toplam:	284. 300	akçe

Vergi gelir kalemleri incelendiğinde Amasya'da birçok sınav işletmenin mevcut bulunduğu görölmektedir. Bunlar boyahane, . bozahane, şemihane (mumhane) ve darphanedir. Ancak darphane dışındaki işyerlerinden elde edilen gelirlerin tahrirle birlikte geçirilmesi veya bunların mukataaya toplu bir şekilde verilmesi sonucu her birinin iş hacmini ayrı ayrı göstermeye imkan olmamaktadır. Buna rağmen boyahane, bozahane ve şem'haneden elde edilen gelirin 1576'da 50. 000 akçe civarında olması (vergi gelirinin yaklaşık %16'sı) bu faaliyet sahalarının önemini göstermektedir. Darphane geliri ise 1526 ve 1576 tarihlerinde 50. 000 akçe olarak gerçekleşmiştir ki Amasya için çok önemli bir kazanç kapısıdır.

Diğer taraftan kabbân, tamga ve ihtisab gelirleri şehirlerdeki ticari faaliyetin çapını gösteren diğer önemli bir göstergedir. Bu vergi gelirinin yıllık yaklaşık 45. 000 akçe civarında olması, Amasya'nın çevrede üretilen malların ve dışarıdan gelen ticaret emtiasının pazarlanmasının yapıldığı, önemli bir merkez olduğunu ortaya koymaktadır.

Amasya şehrinin XVI. asırda özellikle ipekçilik bakımından büyük bir şöhrete ulaştığı anlaşılmakta ve bu faaliyet sahasının mühim bir yer işgal ettiği görölmektedir. Nitekim mizan-ı harir mukataasının 1520'de 33. 333 akçe iken 1576'da 45. 000 akçeye ulaşması bu faaliyet sektörünün hızlı bir artış içerisinde bulunduğunu da sergilemektedir²⁹¹.

Osmanlı şehirlerinin pek çoğunda olduğu gibi Amasya'nın da sınav işletmeler dışında en önemli ticari faaliyeti zirai sahadadır. 1520 yılında Amasya'da bağ, bahçe ve hububat mahsulünden alınan vergi yekünü 162. 638 akçe idi ki hemen hemen genel vergi yekününün yarısını aşmaktadır. Öte yandan XIV ve XVII. asırlar arasında Amasya'yı ziyaret eden seyyahlar şehrin bağ ve bostanlarla kaplı meyvelik ve ağaçlık, her bakımdan bereketli ve güzel bir belde olduğunu ittifakla belirtmektedirler²⁹². Şehir bu özelliğini günümüze kadar da muhafaza etmiştir.

Ahmet Şimşirgil

²⁹¹ Ayrıca bk. S. Faroqi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (trc. N. Kalaycıoğlu), İstanbul 1993, 179.

²⁹² *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi*, (trc. H. Andreasyan), İstanbul 1964, 86; İbn Battuta, *Seyahatname*, 1971, 27; Evliya Çelebi, *Seyahatname*, II, 183-191; H. Von Moltke, *Türkiye Mektupları*, (trc. H. Örs), İstanbul 1969, 144-146.

.....

.....

.....